

İlk Türk Materyalisti

BEŞİR FUAD'IN MEKTUPLARI

MEKTUPLAR

BEŞİR FUAT ve UNUTULMAK

Selâhattin Hilâv

Edebiyat tarihlerinde Beşir Fuat'a ilişkin ve durmadan tekrarlanan birkaç satırdan başka bir şeyin bulunmaması gerçekten ilginç. Bu birkaç satır bile çarpıcı bir kişilikle karşı karşıya olduğumuzu duyuruyor bize. Otuz beş yaşında intihar eden, ölüm izlenimlerini kağıda geçiren, Batı kültürünü çağdaşlarına oranla şaşılacak bir yetkinlikle sindirmiş, Türk edebiyatında gerçekçiliği ve doğalcılığı (natüralizmi) sistemli bir biçimde ilk olarak açıklamış ve savunmuş; eleştiri alanında, kara çalmaların, kişisel ayrıntılara girerek küçük düşürmenin, yalanın, adam kayırmanın karşısında, nesnel bakışa, bilgiye ve mantıksal düşünceye dayanan kanıtlamanın örneğini vermiş bir düşünür canlanıyor zihnimizde. Ama hepsi bu kadar... Gözden kaçmış, gerektiği gibi üzerinde durulup değerlendirilmemiş birkaç çalışma dışında, Beşir Fuat imgesini genişletecek ve belirginleştirecek hemen hiçbir şey yok. Son yıllarda bu düşünürle duyulan ilgiye rağmen, kitapları da makaleleri de yeniden ikinci, üçüncü elden bilgilerle yetinmek zorundayız. Gözden kaçmış birkaç çalışma arasında en başta Orhan Okay'ın Beşir Fuad'ını saymak gerekir (İstanbul, 1969). Daha önce yapılmış çalışmaların sayısı ise ancak dört: Ahmet Mithat (Beşir Fuad, İst, 1969), Bahaattin Arık (Beşir Fuad, yayımlanmamış mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü, no. 339, 1949-50), Lütfi Erişçi (Beşir Fuad Kimdir? Küllük Mecmuası, no. 1, 1940) ve Güzin Dino

(Tanzimat'tan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru I'de, bir bölüm, Ankara 1945). Buna karşılık. Mustafa Nihat Özön'un *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (İstanbul, 1945), Niyazi Berkes'in *Türkiye'de Çağdaşlaşma*'sında (Ankara, 1973) ve A. Hamdi Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (5. baskı, İstanbul, 1982) yukarda sözünü ettiğimiz birkaç satır yer alıyor ancak. H. Ziya Ülken'in biricik kapsayıcı ve ayrıntılı kaynak olma niteliğini hâlâ koruyan *Türkiye'de Çağdaş Düşüncenin Tarihi*'nde ise, B. Fuad'ın adının bir kere geçmesi gerçekten şaşırtıcı.

Ne var ki edebiyat ve düşünce tarihçilerine fazla kabahat bulmamak gerekir. B. Fuad'ın böylece birkaç satıra indirgenmesinin ardında daha derin bir dünya görüşü mekanizması yatıyor. Adının anılmayışının ve unutulmaya tert edilişinin toplumsal ve kültürel nedenleri var. Yaşarken ün salmış, etkili olmuş bir düşünür, ölümünden sonra birden bire anılmaz oluyor. Görüşlerini paylaşan Nabizâde Nazım, Mehmed Celal, Ali Kemal B. Fuad'ın ölümünden sonra kendisinden ancak üstü kapalı ve adını anmadan söz ediyorlar. 1980'da yani ölümünden üç yıl sonra, B. Fuad'ın roman konusundaki görüşlerini savunan ve Tercüman-ı Ahval'de yayımlanan mektubun yazarı, Ravi diye takma bir ad kullanıyor. Orhan Okay, bu suskunluğu ve unutuşu, B. Fuad'ın dinsizliğine ve intihar etmesine bağlıyor. Gerçekten de, intihar edenlerin, intihar araçlarıyla birlikte cehenneme gittiği konusundaki islami inanç ve islam bilginlerinin, insanın canına kıymasının haram olduğuna ilişkin yorumlarına dayanan geleneksel ve yaygın düşünüş, hiç kuşkusuz bu konuda etkili olmuştur. Bu arada Ahmet Mithat'ın B. Fuad'ı yalnızca müslümanlar için kullanılan "merhum" sözcüğüyle değil de "müteyeffa" sözcüğüyle anması da bu açıdan ilginç. Böylece dinsizlik ve üstüne bir de intihar, o dönemin resmi-dinsel ideolojisinin baskısıyla, B. Fuad'ın yerine bir boşluğun ve unutuşun geçmesine yol açıyor diyebiliriz. Bu arada, kural dışı bazı durumları da belirtmek gerekir: B. Fuad ile Muallim Naci'nin yazışmalarını kapsayan İtikad intihar olayının ardından; B. Fuad'ın Fazlı Necip'le yazışmaları (*Mektûbat*)da dokuz yıl sonra yayımlanıyor. H. Cahit Yalçın da 1935'te yayımlanan *Edebî Hatıralar*'ında B. Fuad'dan söz ediyor.

Öte yandan, B.Fuad'ın anılmamasına yol açan resmi ve yaygın ideolojiye etkisine, edebiyat ve düşünce tarihçilerinin resmi ya da kalıplaşmış görüşünü de eklersek, bu büyük unutuluşun nedenlerini belki de tamamlamış oluruz. Gerçekten de, son yıllara kadar, en Batı düşünceli edebiyat ve düşünce tarihçileri bile, kendilerine resmen devredilmiş malzemenin ötesine geçip el değmemiş konuları irdelemeye yönelmemişler ve önceden çizilmiş bir çerçeve içinde ve belli bir içerik üzerinde hünerlerini göstermeye yönelmişlerdi. Kaynaklara inerek ilk elden çalışma yaptıkları zaman bile, belli yazarların, düşünürlerin ve yapıtların ve bunların ilişkilerinin dışına çıkamamışlardı. Keşif duygusunun bizdeki gelenekşel eksikliği, edebiyat tarihi alanında da kendini gösterir. En iyi ihtimaller, saptanmış ve kalıplaşmış çerçeve içinde, şu ya da bu konuda ufak tefek yorumlar ya da eklemeler yapılır; parlak sözler söylenir. Başka bir deyişle, edebiyat tarihi malzemesini altüst ederek yeni değerlendirmelere yönelmek ve yeni bir edebiyat haritası çizmek zahmetine katlanılmaz. Bu yüzden, B. Fuad'ın (belki daha başkaları da vardır) yeniden hatırlanması için yüz yıl geçmesi gerekir. Daha sonra ünlü yazarlar olmuş kişilere, üstat olarak kabul ettikleri B. Fuad'ın adını anmak cesaretini gösterememek ve tarihçilerle eleştirmenlere de, bilinenleri tekrarlayıp durmak ne ölçüde yaraşır diye sorabiliriz. Ama bu başka bir soru!

Materyalist-Dinsiz-Müntehir Disizi

Bu suskunluk ve unutturma, A. Mithat'ın söcülüğünü ettiği ve okumuşuları hedefleyen birtakım felsefemsi düşüncelerle de pekiştirilmiştir. A. Mithat Beşir Fuad adlı kitabında, bu çok yetenekli ve bilgili "zavallı çocuk"un, materyalizm denilen felaket hastalığa yakalandığını, dolayısıyla dinsizliğe sürüklendiğini ve bunun sonucu olarak da intihar ettiğini ve devletine, "millet"ine ("ümmet" anlamına gelir) yararlı olmadığını belirtiyor. Materyalizm-dinsizlik-intihar gibi bir nedensellik dizisinde, birinci terimden ikinci terime geçişin doğru, ikinciden üçüncü terime geçişin yalış olduğunu ve dolayısıyla birinci terimden üçüncü terime mantıksal olarak geçilemeyeceğini söylememiz gerekiyor. Yani materyalizm (maddecilik), dinsizliği, tanrı tanımazlığı içerir, ama

intiharı içermeyiz. Başka bir deyişle, materyalistler dinsizdir, ama insanlar, ille de dinsiz oldukları için intihar etmezler (tam tersine, bilimsel sosyalizmi benimsemiş maddeci ve dinsizler gibi intihara karşı olanlar da vardır). İntihar edenler arasında tanrıya inananlar da, bilinemeciler (agnostikler) de, romantikler de, hür düşünceleler ve liberaler de, hiçbir felsefe görüşünü benimsememiş sıradan kişiler de; çocuklar, yaşlılar ve ruh hastaları da bulunabilir. A. Mithat'ın resmi ideolojiye sevimli görünmek için ileri sürdüğü ve herhalde kendisinin de inandığı bu garip görüş, daha sonraları bütün bir düşünce geleneğinin temelini ve çerçevesini oluşturmuştur. Üstelik, dinsizliğe, manevi değerlerden ve milliyet duygusundan yoksunluk da eklenerek bu şema, daha da geliştirilmiştir. (Oysa, A. Mithat döneminde "millet", "ümme" anlamına geliyordu ve herhalde üstadın kendisi de, maddecilik ve dinsizlikle, modern anlamda milliyetçilik (nationalisme) arasında kesin bir bağ olmadığını ve hatta siyasal düzeyde, teokratik (dinsel) devlet ile ulus-devleti arasında bir karşıtlık olduğunu fark edecekti. Böylece zamanla, B. Fuad'ın felsefesal anlamda benimsediği materyalizm, iyilik, namus, sadakat, sevgi, merhamet, yardım severlik, acıma gibi değer ve tutumlardan yoksun bir tür canavarın benimsediği görüşle özdeşleştirildi. Böylece, okumuşların, aydınların ve hatta araştırmacıların bile bir ilke olarak benimsedikleri bu "materyalizm" anlayışı, milletçilik-mukaddesatçılık-maneviyatçılık ile maddecilik arasında siyasal açıdan ve ideolojik düzeyde anlam taşısa da, felsefe düzeyinde hiçbir anlam taşımayan bir çelişmenin oluşmasına; "madde" ve "mânâ" gibi felsefe açısından en anlam taşıdığı kesinlikle kestirilmeyen kavramlar karşıtlığının ortaya çıkmasına yol açtı. B. Fuad konusunda en sağlam ve toparlayıcı çalışmayı yapmış ve bugün yararlandığımız bilgileri bize aktarmış olan Orhan Okay gibi değerli bir araştırmacının bile, Fuad'ın intiharı konusunda en önemli neden olarak maddecilik-dinsizlik-milliyet duygusundan yoksunluk ilkesini ileri sürdüğünü ve yukarda belirttiğimiz yorumun dışına çıkmadığını görüyoruz.

Bir Kavramın Serüveni

Fransızcadaki "matérialiste" sözcüğünün iki ayrı anlamı var. Birincisi, felsefesal anlamı ve bu dilde, XVIII. yüzyılın başında kullanılmaya başlamış. Maddeden başka bir tözün (Cevherin) varlığını kabul etmeyen öğretiyi benimseyen kişi anlamına geliyor. Sözlüklerde, bunun felsefe terimi olduğunu belirtmek için başına bir kısaltma ("Philo. ") konur. Felsefesal anlam taşımayan ve aynı dilde 1873'ten sonra kullanılan gündelik anlamı, yani "ten zevkleri, mal ve para pul peşinde koşma eğilimi" ise, satırbaşıyla ve ayrıca belirtilir. (Le Petit Robert, s. 1165, 1983 baskısı.) Bir de çok eskiden beri kullanılan "matériel" sıfatı var ve bu sözcük, "manevi"ye karşıt olarak "maddi"yi belirtiyor ve "para pula, özellikle paraya ve bunlara sahip olmaya ilişkin" anlamına geliyor. Küçültücü anlamı da "dünya malına mülküne, ten zevklerine aşırı ölçüde bağlı olan" anlamında. Yani felsefi anlamda ve isim olan "matérialiste" ile felsefi anlam taşımayan ve sıfat olan "matériel" arasında yalnızca sözcük kökünün ortak olmasından başka bir ilinti yok. Nitekim Ş. Sami'de, "matérialisme"nin karşılığı olarak "Maddiyattan başka bir şeye inanmamak meslek ve itikadı, maddiyyun, tabiyyun ve dehiyyun mezhebi" deniyor. Buradaki "maddiyat"ın, "mal, para pul" değil de, "madesel dünya, maddesel varlıkların tümü" anlamına geldiğini unutmamak gerekir. "Mal, para pul" anlamı, bizdeki anlam bilemsel kaydırma sonunda ve el çabukluğuyla daha sonra bu terime yüklenmiştir. Bundan ötürü, Mehmed Salâhi'nin Kamus-u Osmani'sinde "maddiyat"ın "maddi olan hususat" ve hatta Bahaattin'in daha sonra yayımlanan Türkçe Lügat'inde bile aynı sözcüğün "gözle görülür, el ile tutulur maddi ve cismani şeyler"le karşılandığını görüyoruz. (F. Develioğlu da Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat'ta sonuncu tanımı tekrarlıyor).

Böylece, büyük bir iyimserlik göstererek burada bir yanılgı sonucu felsefi maddecilik ile manevi değerlerden ve ideallerden yoksunluk ve para pul düşkünlüğü durumunun birbirine karıştırıldığını ve zamana özdeşleştirildiğini söyleyebiliriz. Fransızların bile şaşırtacağımdan kuşku duymadığımız bu anlambilimsel iş-

lem, herhalde II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri ideolojisinin bir marifetidir. Öte yandan nasıl olup ta gümüze kadar sürüp geldiğini ve etkili olduğunu açıklama, bir başka soru olarak karşımıza çıkıyor.

İntiharın Diyalektiği

B. Fuad'ın ihtiharını açıklayacak bir çok neden var: kalıtıma inanması ve dolayısıyla annesi gibi delireceğini düşünmesi, çok bağlı olduğu annesinin ve daha önce oğlu Namık Kemal'in küçük yaşta ölümü, aile ve aşk yaşamı sorunları, servetini ziyan edip çocuklarına bir şey bırakmama endişesi, vb. Ama burada açıklanması gereken, herkes için aynı sonucu doğurmayan bu nedenlerin B. Fuad'ın ihtiharına nasıl yol açtığı, nasıl işlerlik kazandığı. Nedenlerin ve sonucun birbirinden ayrı olduğu ve aralarında tek yanlı bir nedensellik ilişkisi bulunduğu düşüncesini aşarak ve Hegel'in, sonuç aynı zamanda nedendir, yani neden ile sonuç bir diyalektik bütün (birlik) oluşturur düşüncesinden yola çıkarak şöyle bir açıklama yapabiliriz: B. Fuad'ın durumunda, bu nedenlerin, onun intiharının nedenleri olmasının asıl nedenini, ölüme ve dolayısıyla intihara ilişkin düşüncesinde ve bunlardan kaynaklanan kararında aramak gerekir. Yani herkesin başına gelebilen ve her yerde rastlanan bu olayların, neden niteliğini edinmesi, ancak B. Fuad'ın dünyayı anlamlandırması göz önüne alınarak açıklanabilir. B. Fuad için ölüm, doğaüstü güçler ya da dinsel açıklanmalarla anlamlandırılmış bir olay değil, maddesel bir olaydır. Bütünü öteki olaylar gibi doğa yasalarına bağlı olan bu olaya ilişkin bu bilimsel bilgi de, kişiye ölümü konusunda kendisinin karar vermesi ve özgürce davranması olanağını sağlar. Bir ötedünya olmadığı için Lucretius'un dediği gibi cezalandırılma korkusu da yoktur. Başka bir deyişle, B. Fuad'ın benimsediği maddeci görüş, kişiyi körükörüne ve kaçınılmaz bir biçimde canına kıymaya sürüklemeyi, ama ölüm karşısında kendi bedenini istediği gibi kullanabilme bilincini ve özgürlüğünü verir. Yani burada korkudan ötürü intihardan kaçınma, elinden olmadan nasıl doğmuşsa yine elinde olmadan öyle ölme, başeğme düşüncesi söz konusu değildir. Öyleyse, B. Fuad'ın intiharında, A. Mithat'ın ve yoldaşlarının sandığı gibi dü-

şüncelerinin doğurduğu kaçınılmaz bir sonuç, bir tür sürüklenme değil, tam tersine bilimsel bilgilere dayanan bir dünya görüşünden kaynaklanan bir seçme özgürlüğü, yani yaşamı ya da ölümü seçme özgürlüğü söz konusudur. Nitekim B. Fuad'ın bilimsel bir deney yapar gibi intihar etmesi, ihtiharına iki yıl önceden karar verip belli bir tarih saptaması, cesedini Mekteb-i Tıbbiyye'de öğrencilere teşrih dersinde yararlı olsun diye bağışlaması, intiharında söz ederke, "... bu fikri, yaz gelirse Kağıthane'ye gideceğim gibi telakki ettim" demesi, tartıştığı şairlerin intihar konusunda çıkarcakları söylentilerle alay etmesi, saydam bir bilincin ve gelişmiş bir bireyin öz yaşamı konusunda karar verem özgürlüğünün sonucudur, yoksa dinsizliğin ve manevi değerlere bağlı olmayışın değil. Bu açıdan bakılınca, bir manevi değer olan onurun, B. Fuad'ın yaşamında ve kişiliğinde mi, yoksa, ölümünden sonra adını ağızlarına alamayan çömezlerinde mi, ya da iki yüzlülük dolu yazılar yazan A. Mithat'ta mı bulunduğunu sormamız gerekir.

İlk Felsefecimiz

B. Fuad'a gelinceye kadar, Batı felsefesinden söz edenler, bazı kimselerin bazı düşünceler ileri sürdüklerini ve bunların bazılarının doğru, bazılarının yanlış olduğunu düşünmekten ileri geçememişler, bu düşünceler arasından işlerine geleni seçmişler ve savunmuşlardı. Hakikatin, bir araştırma, irdeleme ve eleştirme sürecinin ürünü değil de, olmuş-bitmiş ve hazırlop halde bir yerde bulunan ve hemen alınabilen bir yargı olduğu anlayışı, dinsel kökenlidir ve düşünce dünyamıza, manevi değerler alanımıza ve günlük yaşamımıza bile egemen olan bir ilkedir.

Oysa B. Fuad, bilimin ve felsefenin zaman içinde yer alan bir araştırma ve eleştirme sürecine dayandığını; hakikate, bu çabaların art arda gelişile; mantığa, deneye ve gözleme dayanan görüşlerin karşılıklı etkisi ve çatışmasıyla adım adım yaklaşıldığını kavramıştı. Bundan ötürü, şuradan buradan seçilmiş fikirleri önemsemeyip, felsefe ve bilim alanındaki temel uğrakları ve çıgırları ilk olarak net bir biçimde ele alarak birbirleriyle ilintilerini açıklayan kişi de B. Fuad oldu. Böylece, B. Fuad, metafizik, müsbet bilimler, gerçekçilik (realizm), doğalcılık (natüralizm), mekanizm, madde-

cilik, gözlem, deney gibi Batı dünyasının felsefe, bilim, edebiyat ve sanat dünyasının kurucu öğelerini ilk olarak saydam bir düşünce ve bilgiyle gündeme getirdi. Kendisine yöneltilen eleştirilerde benimsediği tavır, gerçekten, çağı için, hayrın olunacak bir tutarlılık gösterir. Örneğin, abartılı imgelerle şiir yazma konusundaki iddiaları eleştirirken sistemli düşüncesinin gereği, ampirizmin bilgi kuramının temel ilkesini hemen ileri sürer ve "... dimağımızda hiçbir şey yoktur ki. havass-ı hamse vasıtası ile girmiş olmasın" der. (O. Okay, adgy. 162) "Zihnimizde hiçbir şey yoktur ki beş duyu aracılığıyla girmiş olmasın" anlamına gelen bu sözler, ampirizmin klasik formülü "Nihil est in intellectuquod non fuerit prius in sensu"nın ("Zihnimizde hiçbir şey yoktur ki, daha önce duyulardan geçmemiş olsun") cümlesinin tam ve hiç kuşkusuz ilk çevirisidir.

Dil, Şiir ve A. Hamdi Tanpınar'ın Durumu

B. Fuad'ın dil konusundaki düşünceleri, bugün de geçerliğini koruyor. Bu konuda Muallim Naci ile anlaşıyorlar. M. Naci, Osmanlıcanın, bağımsız bir dil olduğunu, Arapça ya da Farsçadan aldığı sözcükleri kendi yapısına göre yoğurup özümlediğini ve buna hakkı olduğunu, dolayısıyla bu tür sözcüklerin aslını kullanmanın bir gereği olmadığını ileri sürüyor. Beşir Fuad ona hak vererek, dilin canlı bir varlık olduğunu, sözcüklerini anlamının kendi içlerinde olmadığını ve ancak belli bir anlamı belirttiklerini, yani birer işaret (bugün "gösterge" ya da "im" deniyor) olduklarını ve dilbilimin bu görüşü temellendirdiğini belirtiyor. Başka bir deyişle her ikisi de, dilin, canlı bir organizma olarak yabancı öğeleri (sözcükleri), kendi içinde ve kendine göre yoğurup özümlediği; dili geliştirirken bu işleyişe dikkat etmek ve onu izlemek gerektiği üzerinde anlaşıyorlar. Yani her ikisi de, bir canlıya, özümleyemeyeceği besinleri (örneğin Cumhuriyet döneminde eli kalem tutan hemen herkesin salt yabancı kökenli olduğunu ileri sürerek yaşayan bir sözcüğün yerine bir başka sözcük icat etmesi ya da çok uzak diyalektlerden ya da eski kitaplardan seçilmiş kelimeleri tepeden inme ithal vermemek gerektiği düşüncesinde birleşiyorlar.

B. Fuad'ın şiir konusunda söyledikleri de ilginç ve yıllar sonra Nâzım Hikmet'in "Tab-ı şairane" eleştirisini akla getiriyor. B. Fuad, şiire değil, ama şiirde o zaman ün salan Batıcı şairlerin ürettikleri abartmalı ve inandırıcı olmayan yapay imgelere karşı. Mecazın ya da imgenin anlamlı olmasından çok, gerçekdışı ve yapay olmaması üzerinde duruyor. Romanda da aynı görüşü savunuyor ve bu açıdan gerçekçileri ve özellikle doğalcı (natüralist) Zola'yı örnek gösteriyor. Yani B. Fuad gibi tutarlı bir düşünürün, "şiir mi yoksa fen mi üstündür?" gibi saçma bir soruyu ciddiye alması ve elmalarla armutları karıştırıp böyle bir tartışmaya içtenlikle katılması şaşırtıcı bir olay.

A. Hamdi Tanpınar'a gelince; bu büyük yazar, B. Fuad'ı "bir ilim mistiği" diye tanımlıyor. Çok tekrarlandığı ve büyük bir bilgeliği kapsadığı sanılan bu sözün anlamını kestirmek güç. Tanpınar, herhalde, bilime tutku duyan bir kimse demek istiyor. Çünkü hem bilime bağlı olmak hem de mistik olmak akıl alacak şey değil. B. Fuad da yaşamı süresince bu tür süslü, ama gerçek bir anlam taşımayan sözlerden bezmişti. Ayrıca Orhan Okay'ın çok iyi belirttiği gibi, A. H. Tanpınar, B. Fuad'm Voltaire biyografisinden, "tercüme ve iktibas" diye söz ediyor. Ama kimden tercüme ve iktibas edildiğini belirtmiyor. Oysa, (burada sözü Orhan Okay'a bırakıyoruz) "B. Fuad gibi, devrinin en ileri Garp anlayışı ile eser yazan, tercümesini tercüme, derlemesini derleme diye gösteren ve o devirde bizde ender rastlanan dip notlarıyla me hazlarını belirten bir müellifin tercüme ve iktibas yoluyla yazdığı kitabına imzasını koymasını kabul edemeyiz. Eserin içinde Hugo hakkındaki sözlerin kaynağını esasen kendi zikr etmiştir. Kaldı ki, bu kitabın birçok yerlerinde, Victor Hügo dolayısıyla, meseleyi bizdeki hayal-gerçek münakaşalarına da intikal ettirmesi kendisinden birçok şeyler ilave etmiş olduğunun delilidir. Olsa olsa, bu kitap için "telif ve derleme şeklinde" tabiri doğru olabilir." (agy. 138) A. Mithat'ın B. Fuad'ı etkilemesi sorununa gelince, O. Okay, (Tanpınar'dan çok farklı ve çok haklı bir görüş ileri sürüyor. Başka bir deyişle, A. Mithat'ın B. Fuad'ı teşvik ettiğini, ama B. Fuad'ın hiçbir zaman onun tilmizi olmadığını belirtiyor. Oysa Tanpınar, bu tilmizliği delil göstermeden ileri sürer, diyor.

Bütün bunlar edebiyat tarihçiliği alanın ne kadar tehlikelerle dolu olduğunu ve Tanpınar gibi bir yazarın bile bu alanda nasıl köstekleyeceğini gösteriyor. Bunu ancak, yukarda sözünü ettiğimiz resmi edebiyat tarihi anlayışının, en yetenekli yazarlı bile aşan kalıplarının ve bu kalıpları aşamayışın bir göstergesi olarak düşünebiliriz.

B. Fuad'ı yen. len bulmak.

Çağdaşlarının ve izleyicilerinin B. Fuad'tan söz etmek cesaretini gösteremediğini yukarda belirttik. Bizdeki edebiyat tarihlerinin de belli bir çerçeveyi ve değerlendirme sistemini giçbir zaman aşamadığını açıklamaya çalıştık. Bu durumda, B. Fuad'ı yeniden bulmak için, onun çıkışını sürdüren yazarlara ve onunla tartışanlara göz atmak gerekiyor. Dr. Abdullah Cevdet ve Baha Tevfik, B. Fuad'ın gerçek izleyicileridir. Araştırmacıların, onların dergilerde kalmış yazılarına eğilmeleri gerekir. Belki böylece, unutuşunun kurbanı, unutturulmanın konusu olan bu gerçek düşünürün imgesi daha belirginleşir ve kendisine yaraşır bir saygınlığa ulaşır.

BEŞİR FUAD

Türk aydınının görmekte zorluk çektiği bir usta:

C. Parkan Özturan

Türk Edebiyatı'nın ilk denemecisidir Beşir Fuad. Bundan başka, adının arkasına "ilk materyalist", "ilk biyografici", "ilk eleştirmen", gibi sıfatları da hiç çekinmeden eklemek gerekir. Kimdir bu Beşir Fuad?

İstanbul'da doğdu (1852). Fatih Rüştîyesini bitirdi. Rüştîye'nin bitimiyle birlikte babasının Suriye'de görevli olmasından dolayı, zorunlu olarak Suriye'ye gitti. Orada ki Cizvit Mektebi'nde okudu. 1873'te de Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu.

1883-1876 yılları arasında Osmanlı-Sırp savaşına katıldı. Kazandığı başarı üzerine 1877 Osmanlı-Rus savaşlarına gönderildi. 1877'deki Girit İsyanı'nın bastırılması hareketine gönüllü olarak yer aldı.

1884 yılında Kolağası Rütbesiyle Harbiye Levazımat-ı Umumiye Dairesi Teftiş Komisyonu üyesi iken askerlikten istifa etti. Başarılı bir asker iken istifa etmesi ilginç olmakla beraber, istifası üzerine herhangi bir bilgi yoktur.

İstifasından üç yıl sonra 5 Şubat 1887'de bilek damarlarını keserek, intihar etti. Mezarı Eyüp'tedir.

Beşir Fuad yazı çalışmalarına 1883 yılında Enver-i Zekâ dergisine çeviriler yaparak başladı. Felsefe ve fizyolojiye ilişkin makaleler yazdı. Çok kısa süren yazarlık yaşamında Haver ve Güneş adlı iki dergi çıkardı. Ceride-i Havadis gazetesinin başyazarlığını

yaptı. Tercüman-ı Hakikat, Saadet gazetelerinde yazıları yayımlandı. Fransızca, İngilizce ve Almanca'yı çok iyi bilmesi Beşir Fuad'a Batıda gelişen fikir ve sanat akımlarını hızla ve yakından izleme olanağı tanıdı. Muallim Naci gibi dönemin Romantizm'den etkilenmiş yazarlarına karşı fen ve felsefenin ve maddenin gücünü ve önemini savundu. Beşir Fuad'ın sanat ve felsefeyle ilgili düşüncelerini en açık şekilde, İntiad (Muallim Naci ile mektuplaşmaları) ortaya koymuştur.

Beşir Fuad'ın Victor Hugo adlı kitabı Türk edebiyatındaki ilk eleştirel biyografidir.

Türk edebiyatındaki gerçekçilik savaşı

Tam anlamıyla Beşir Fuad tarafından ve bilimsel bir yapıda başlatılmıştır. Tür edebiyatına getirdiği yeni fikirlerden dolayı sürekli yalnız başına mücadele vermek zorunda kalmış, çok sevdiği Ahmet Mithat Efendi bile kendisini yalnız bırakmıştır. Sağlığında karşıt yazı yazmaya cesaret edemeyen Ahmet Mithat, Beşir Fuad'ın ölümünden sonra onun hakkında yazdığı bir kitapta Beşir Fuad'ı eleştirmiştir (Beşir Fuad "Materyalizm reddiyle intihar hakkındaki muhakeme")

Beşir Fuad yazı yaşamı boyunca hayalden kaçılmasını istemiş, bilhassa bu konuda şairlerle çok savaşmıştır. Şiirde ve diğer edebiyat türlerinde neden-sonuç ilişkisinin oluşmasını önplanda tutmuştur. Felsefesiz, bilimsiz ve hayalci ibr edebiyatın çağdaşıktan uzak olduğunu savunmuş ve yaşam hakkı olmadığını defalarca belirtmiştir.

Hiristiyianlığı mecaz alarak, din kavramına tümünden karşı çıkmış ve böyle bir kurumun olmaması gerektiğini savunmuştur. Onun fese fi görüşleri Voltaire adlı kitabında yer almaktadır.

Alman maddecilerinden Büchner'in savunucusudur. Yaşamın, madde ve varlıkla direk bağlantısı olduğunu savunur. Madenin düşünceyi bağladığını söyler, madde ve kuvvet ilişkisini her fırsatta gündeme getirir.

Beşir Fuad zamanında tüm yazarları rahatsız etmiştir. Çünkü bugün bile karşınızda bir model olarak duran "Tanzimat Aydını" kavramının ruhuna ters bir düşünce yapısı vardır. Avrupa'da o

dönemde süratle gelişen ve değişen felsefe akımlarını tanıtmak çabası vardır. Bu ya o zaman kadar Osmanlı aydınının da gelişmiş ve kökleşmiş olan tüm fikirleri yerle bir etmiştir. Bunun rahatsızlığını duyan çağdaşları onu yok etmek çabasına girmişlerse de bunu ölümüne kadar başaramamışlardır. Kanımca ölümünden sonra da başaramadılar. Çünkü Abdullah Cevdet ve sonrasının zemininde de iyi bakılacak olursa Beşir Fuad izleri görülmektedir.

Eserleri:

Miftah-ı bedreka-i Lisan-ı Fransevi (1885)

Victor Hugo (1885)

Beşer (1886)

Voltaire (1887)

Miftah-i Usul-i talim (1885)

İntikad (Muallim Naci ile 1887)

Mektubat (Fazlı Necib(*) ile 1890)

FAZLI NECİP KİMDİR?

Türk gazetecisi ve yazarıdır. 1863'te Selanik'te doğmuş, 1932'de İstanbul'da ölmüştür.

Ortaöğrenimini Selanik'te tamamladı. Bir süre dava vekilliği ve öğretmenlik yaptıktan sonra Abdurrahman Nafiz ile birlikte Asır gazetesini çıkardı. Gazetenin müdürlüğünü, başyazarlığını üstlendi. Bu gazetede Selanik Mektupları adı altında yazılar yazdı.

Bir süre sonra İstanbul'a gelerek Matbuat Müdürlüğü ve Tütün Rejisi İdaresinde çalıştı. Türk Hayatı Dergisi'ni çıkardı. Bunun dışında okul kitapları yazdı. Çeviri roman ve hikayeleri vardır.

Başlıca yapıtları: Mebahis-i Muhtasar-ı fenniyye (1885), Coğrafya-i tabii ve politiki (1888), Mektubat (Beşir Fuad ile birlikte 1890), Cani mi Masum mu (1899) Dıaver (1990) Külhani Edipler (1926) v.b.

BİR İKİ SÖZ

Bundan birbuçuk sene evvel Beşir Fuad'ın "Victor Hugo" adlı eserinin bazı yerlerine kanaat edemediğim için, kendisine bir mektup yazmıştım. Bunun üzerine Tercüman- Hakikat'te bir tartışma başlattık. Sonra tartışmalarımızı, gazetede yayınlamak yerine, özel olarak devam ettirdi.

Açıkça söyleyeyim ki, bu tartışma sonucunda Beşir Fuad Bey'e yenildim. Fakat bu tartışmayı izleyen mektuplaşmalar, beni bir çok gerçekten haberdar etti. Pek çok yarar sağladı.

Beşir Fuad'ın adını ölümsüz bir minnet ve şükran, fakat sürekli bir keder ve acıma ile anacağım.

Kendisine ne derece minnettar olduğum, şu mektupların okunması ile anlaşılır.

Metubat'ı yayınlamaktaki amacım, Beşir Fuad Bey'e olan minnettarlığımın, derecesini anlatmak değildir. Çünkü bunun insanlık yararıyla hiç bir ilgisi yoktur. Ancak geneli yararlandırabilecek bir çok yararlı bilgi, hükümleri ve tartışmaları kapsadığı için yayınlama arzusuna düştüm.

Tarafımdan yazılmış mektupları da şuracığa ilave edişim, herhangi bir meziyeti olduğundan değil, fakat Beşir Fuad Bey'in mektuplarının tartışmaları ve onların amaçlarının anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyledir.

Bunları Beşir Fuad'ın daha hayatta olduğu zaman yayınlamayacağını tasarlamış, kendisinden izin almıştım.

Mektupların bir kısmı sadece özel olduğu için şuraya sokulmadığı gibi, bir takımı da Beşir Fuad Bey'in yanında kayıp olması ve iade edilmemesi nedeniyle alınamamıştır.

Bu sebeple mektuplarımızın burada sırası bozulmuştur.

Böyle uzun bir önsözün ne kadar can sıkıcı olduğunu bilirim. İşte sözü kesiyorum. Yalnız şunu ekliyeyim ki, bilmi sevmeyen, şairlik taslayanlarımız, kitabın okunmasında sinirlenecekleri için hiç okumamaları daha iyidir.

Selanikli Fazlı Necib

İstanbul 17 Kânun-ı evvel 1301 (30 Aralık 1885)

Karındaşım,

Hugo hakkındaki ikinci mektubunuzu cevabıyla birlikte Tercüman-ı Hakikat'e verdim. İkisi de yayınlanacak. Bundan ötürü dikkat etmenizi rica edeceğim.

Hak etmediğim halde bana "edip" ünvanını yakıştırmışsınız. Bu yakıştıрманızın ise dalkavukluğa yorulmamasını söylemişsiniz. Ben zaten bu tür davranışların nezaketten ileri geldiğini söylemiştim. Sizden dalkavukluk beklemek için iki şey gerekir. Biri sizin temiz kişiliğinize aşırı güvensizlik duymam, diğeri de gülünç olacak derecede kendimi önemsemem.

Güzel düşünceniz, ahlakınız, faziletleriniz, eserlerinizden parlamakta iken, vicdanım sizi dalkavuk gibi insanı horlayan bir alçaklıkla nasıl suçlayabilir? İkinci şıkka gelince, böyle bir garipliği gerekli görmeyecek kadar ayırt etme gücümün olacağını düşünürsünüz sanırım. Bundan dolayı bu tür çirkin bir fikir hatırıma gelmediği gibi, gelme ihtimali de yoktur. Ben bu yakıştırmayı bundan önce de söylediğim gibi, nezaketinize yordum. Hak etmediğimi de söyledim. Alçak gönüllülüğe yorulmuş, güzel yakınlığınız da teşekkürler sunmuştum. Fakat "Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz" gibi bilgece söze uyarak, hiç olmazsa şu surette bir irfan göstermek için, herkeze doğruluğu kabul edilmiş olan bir noksanımı itiraf etmiştim. Yine bildiğiniz gibi yazı yazan ve derdini anlatan kişiye "edip" ünvanı verilemez. Bizde halen bu ünvana değin olanlar Kemal Beyefendi, Ahmet Mihtat Efendi, Ekrem Be-

yefendi, Abdülhak Hamit Beyefendi, Cevdet Paşa Hazretleri, Muallim Naci Efendi, Tarık Başmuharriri Said Beyefendi, ile edebi gücü bunlara yaklaşanlardır.

Şu ayrıntılardan anlaşılacağı gibi, "edip" ünvanına layık olmayışım apaçık ortadadır.

Bir ihtimal adlarını sayıp döktüğüm kişilere oranla benim fen ve tabii bilimler konusundaki araştırmalarımı görüyorsunuz. Fakat alçak gönüllülük göstermek adetim değildir. Ancak fen ile uğraşma bilgili olma başka, edebi güce sahip olma başkadır.

Bilimle aranızın iyi olmadığını söylemiştiniz. Sizin gibi zeki, uyanık bir kişinin böylesi bir nimetten yoksun olmasına gerçekten üzülüyorum. Hatta güzelim eserlerinizi okuyanlar fikir gücünüzün genişliğini, yüce düşüncelerinizi gördükleri için bilimle uğraşmayışınızı kolaylıkla anlamak istemezler.

Edebiyatçı Hugo gibi en büyük seviyeye ulaşmış bir dahinin eserini okuyup, inceledikten sonra artık bu yolda, yani şiir ve belagat hususunda, öğrenecek bir şeyiniz kalmamıştır. Fikrinizi şimdi tabii bilimler gibi sırf ciddiyetten ibaret olan işlere zaman ayırınız ki, yaradılışın size vermiş olduğu yetenekler hakkıyla ilgilenesiniz, vatandaşlarınızda sizden çokça yararlanabilsinler.

Doğuda evvelden beri epeyce şair yetişmiştir. Nazım ve belagat konusunda hayli başarılı olanlar olmuştur. Fakat İbni Sina'lar gibi, İbni Rüş't'ler gibi bilimle ilgilenenler yetişmeyince doğu medeniyeti sönmeye başlamıştır. Fakat yetişenler arasında Hugo dengi biride gelmemiştir denebilir, doğrudur. Güzel konuşma ve belagat konusunda onunla yarışabilecek olanlar bulunabilir. Fakat düşünce olarak Hugo'nun topuğuna varacak bir şark şairi düşünemiyorum. Acaba bunun sebebi nedir? Şark halkının yaradılış zekasının noksan olduğundan mı, hayır. Bir insanın yaradılış zekası ne kadar çok olursa olsun, onu yetiştirecek ve terbiye edecek araçlardan yoksun olur ise, o yeteneğinden fazlaca fayda sağlayamaz. Medeni alemdede ilim ve fen konusunda ilerleyen milletlerin yetiştirdikleri şairler ile diğer devletlerin yetiştirdikleri karşılaştırılırsa, bilimle uğraşanların şair yetiştirmek konusunda da ne kadar etkili olduğu ortaya çıkar.

Hatta bilimle uğraşılır, olayların keşiflerinin genel anlayışça oluşturduğu etki dikkatle araştırılmadan geçilirse, Hugo'nun ah-laka dair yaptığı hizmetlerin de bilimsel sonuçlardan çıktığı anla-şılır.

Bu konuda benim düşüncelerimi ileride söylerim.

Bir sorun daha var ki, onu da söylemek isterim. Hugo'nun ya-ynladığı filozofça düşüncelerin bir kısmı toplumun hizmet ettiği gibi, bir kısmı da gerçeğe zıt olduğundan aksini gerektirmekte-dir.

Fakat, bu meseleyi gerektiği gibi tartışmak ve hüküm vermen-çin çeşitli yollarını incelemek, hakkıyla takdir etmek ya da ayır-mak için, bilimle uğraşmak şarttır.

Bu konuları hakkıyla takdir edebilmek için Hakk'ın yaratma kudreti sizden hiç bir şey esirgememiş. Yalnız bir parça gayret ile her şey olur. Bu konuda ben yol gösterici olamasamda size yol gös-terecek bazı eserleri hatırlatacağım.

Bu yoldaki isteklerim, sizin gibi cidden yetenekli ve aklından faydalanılacak bir kimsenin, yeni bilimlerin büyük sonuçlarında faydalanmamasına vicdanım razı olmadığından ortaya çıktı. İs-teklerim saf ve kardeşçe olduğundan kötü karşılanmayacağına eminim.

Halkın beğeneceği tarzdaki deyimler konusunda Hugo'nun 200. sayfasında "Hugo tarafından uzun zaman kutsanan, ömrü-nün sonuna kadar da pek hürmetten düşmüş olmayan bazı kitap-larda bunlardan daha kötüsüne rastlanıyor" demiştik. Bu kitapla-rın hangileri olduğu araştırıldı mı?

Her ne hal ise, şu söylediğim açıklama gazete ile tartışmanın devamına engel değildir. Sonunda arzettiğim gerekçeyle, ceva-bımda görülecek hataların uyarılmasında her zaman yalnızca se-çilmiş değil, hatta insanlık hasleti gereğince mecbursunuz. Çün-kü, hatahrın düzeltilmesinden doğacak yarar genelden çok bana ait olur.

Özel olarak söylediğim fikirler ve hakkımdaki fikirlerinizi de özel kalmak üzere açıkça söylemenizi isterim.

Şu mektubumu yazdım, fakat yazdığım şeyleri okumak bile (prova düzeltmeleri hariç olmak üzere) adetim olmadığından affı-

nıza sığınarak müsvedde halinde göndermeye süret ediyorum. Bu küstahlığım hoş görülür ümidindeyim. Sonsuz kardeşlikle...

Beşir Fuad

Selanik 31 Kânun-ı evvel 1301 (13 Ocak 1886)

Âlimler âlimi,

Edip ünvanını kabul etmekten çekiniyorsunuz, buna ne diyeceksiniz?

18 kânun-ı evvel 1301 tarihli gerçekler belgesi denilmeye değer yüce mektubunuzu 26'da aldım. Tam bir dikkatle okudum. Tercüman-ı Hakikat'te yayınlanan cevabınızı daha önce okumuştum. Yüce emirlerinizi yerine getirmek için, Tercüman'a ayrıca cevap gönderecektim. Ancak söylenmiş sözleri yenilemekte bir anlam olmayacağını düşünerek, bu fikrimden vazgeçtim.

Şimdi, Tercüman'da yayınlanan ikinci cevabınızın beni ikna etmediğini söylersem, yanlış olmaz. Doğruyu söylemek daha evla değil mi?

Açıklamalarınız beni ikna etmedi. Çünkü düşünüyorum da, bu günkü toplumda ahlak olmamış, insanların birbirleriyle iyi geçinmeleri ya da dostluk bulunmamış olsaydı, bilimde bu kadar mükemmelliğe ulaşmıştı?

Sorun şiir ile bilimin hangisinin üstün tutulduğundan çıktı. Ahlakın temizliğine hizmet eden edebiyat ile bilimin karşılaştırılmasına dönüştü. Hangisi üstündür dersiniz.

Tarihin yol göstereciliğiyle maziye dikkatimizi çevirsek görürüz ki eskiler her şeyden önce edebiyata önem vermişlerdir. Şimdi bile vatan evladına öncelikle edebiyat ve ahlaka dair kitaplar okutuluyor. Bilim ikinci dereceye bırakılıyor. Böyle olması gerekmez mi?

Bu konuda daha uzun yazmayacağım. Yakında İstanbul'a gitmek istiyorum inşallah sözle enine boyuna tartışırız.

Bu tartışmada en fazla yararlandığım şey bilmin meziyeti hakkında oldukça ciddi bir fikre ulaşmamdır. Bunu siz oluşturduunuz. Size minnettarım. Fakat minnettarlığı aşırısına inanmıyo-

rum. Bir öğrencinin üstadına, yol göstericisine minnettar olabildiğince minnettarım.

Bakışımı tam bir ciddilikle, bir nur üzerine eğdiniz. Gerçi o nurun ne kadar değerli olduğunu bilmek de bir yararlanmadır. Ancak ben yararlanmanın bu derecesine pek inanmam. Onun içeriği hakkında bir fikir oluşturmak mümkün olduğu derece öğrenmek isterim. Bu fikri sizin sayenizde oluşturacağım, yardımınızı esirgemeyin.

Size bir öğrenci sıfatıyla bağlanmak istiyorum, ne dersiniz.

Bir öğrencinin ilk önce öğretmenine bilgisinin derecesini göstermesi gerekir. Bilim üzerine ne derece çalışmalarım ve bilgim olduğunu belirtiyim.

Beş altı sene önce bilim ile ilgili bilgileri mektepte gördüm. Fakat mektepten çıkınca bilimle uğraşmadım. Bunun için tarih, coğrafya, fizik bilgisi, biraz da kozmografyadan başka tamamını unuttum. Hele bilmin temeli olan matematikten zaten bilgimiz eksik olduğu için, bütün bilgimi kaybettim üç dört sene tüm zamanımı romanların, tiyatroların okunması, fransızca öğreniminin tamamlanması ve çok sevdiğim ve merak ettiğim hukuk incelemeleri ile geçirdim. Bir aralık fizik bilgisi ve tarih ile uğraştım. Bu heves de geçti. Şiir, edebiyat, felsefe sevdalarına düştüm. Bu beş altı sene zarfında, bilim üzerine bir çok şeyler okudum. Fakat itiraf ederim ki, bu okumalardan ciddi bir fikir edinemedim.

Fransızca bilimsel eserler okuyamıyorum. Çünkü literatürünü bilmem. Burada L'avenir adında bir kitapçı var. Toplam beş altı bin eseri var. Buradaki incelemelerim hep tarih, roman, tiyatro gibi şeyler ile edebiyat ve şairlere ilişkin eserler üzerinedir.

Bazen eğlenceli bir biçimde yazılmış bilimsel eserlerde okuduğum oluyor. Bunlar içinde en beğendiğim MENUS PROPOS SUR LES SCIENCES adında bir kitabı tercüme etmekteyim. Bundan tercüme ettiğim bir konuyu mektup içinde takdim ettim.

Düşüncem, bilmin bir öğretmen olmayınca öğrenilemeyeceği biçimindedir.

Fakat, ustaca mektuplarınızda bunun için bir çaba tavsiye ediliyor ki, buna hazırım. Beni yönlendirirseniz, size sonsuza değin minnettar kalacak bir öğrenci yetiştirmiş olursunuz. Şimdi öğ-

renmek için ne gibi eserlere başvurmam gerekli ki, kolayca yararlanmış olayım.

PRİCIPALES INVENTIONS adlı bir eseri daha tercüme etmekteyim. Bunun bitmesi yaklaşmıştır. Önemli zanaatlar üzerine oldukça düzgün bilgiler vermektedir. Sanıyorum ki, bir şeyi tercüme edersem onun anlamı aklımda kalıyor. Çünkü onu pek güç unutuyorum.

İşte gücümün derecesini yani, hiçliğimi öğrendiniz. Şimdi bilgece isteklerinize muhtacım. Ne yapmak gerekir.

Şimdilik yazacak başka bir şey bulamıyorum. Yazı sunmak gerektiğinde nereye yazmam gerekir. Bunu öğrenmem için adresinizi bildirirmenizi dilerim. Zira kitapçılar vasıtasıyla pek uzun oluyor. Pek geç ulaşıyor.

Yakınlıklarınızın devamı tek arzumdur. Lütûf ve kerem efendim hazretlerindir...

Fazlı Necib

İstanbul 15 Kanun-ı evvel 1301 (28 Ocak 1986)

Karındaşım,

İltifatnamenizi tam bir sevinç ile şükürle aldım.

"Edip" ünvanının hak etmeyişi söylememe çekinme manası verilerek bu sefer de "Hakim-i zü-fünûn" ünvanını ihsan buyruyorsunuz. Böyle bir yüce ünvan, benim gibi bir aciz için hak kazanılmaktan ne kadar uzak. Alim tabirine bakmasak da, filozof ünvanını Hugo gibi dehasına alemleri ayran bırakan böylesine şöhretli bir kişiye bile vermeye pek razı olmadığım düşünülürse, böyle bir ünvana lâyık olmayışımı söyleyişim bir samimi itiraf olduğundan şüphe edilemez sanırım.

Bana mutlak ünvan vermek istiyorsanız "Bilim Dostu" deyiniz ki uygun olsun. Kendimce bu ünvan her türlü övünmeye değerdir. Fakat böyle ünvanlardan vazgeçerek, benim size hitap ettiğim gibi karşılık verseniz bence daha fazla hoşlanma nedeni olur. Çünkü kardeşlikten daha samimi bir his az bulunur.

Şimdiki çağda yetişen dahiler arasında Hugo'dan üstün olabilecek biri bulunabileceğine inanmayış, pek ihtimal verilmeyiş düşüncesi çoğunluktadır. Çoğunluk sizin gibi düşünmektedir.

Hatta geçen gün matbaada doktorlardan bir zat ile bu konu hakkında fikir alış veriş olduğu sırada; "CLAUDE BERNARD'ın eserlerini meslek icabı incelemiş olmasaydım, Fazlı Necib Bey ile olan tartışmanızda sizi pek haksız görecektim" buyurdular.

Ahlakın fevkalade önemi düşünülecek bir nokta değildir. Ancak bilimsel keşiflerin manevi ve ahlaki dünyaya ne derece hizmeti olduğunu incelemek ve birçok felsefe ve filozofluk mesleğinde bilimden ayrıldığı surette ne gibi gariplikler ortaya çıktığını araştırmak gerekir. Şu anlattığım sorunu bir iki satırla açıklamak ve incelemek mümkün olmadığından İstanbul'u şerefleendirme anlarınızda bu konuda uzun uzadıya fikir alış veriş yaparsınız. Bendi-nizin evi Cağaloğlu yokuşunda olup 12 numara ile rakamlanmış-tır. Kitapçı Arakel Efendi'nin karşısında olduğundan bulmakta güçlük çekmezsiniz.

Bence dünyada en çok iftihar edilecek olan bir şey varsa, o da sizin gibi yüksek zeka sahibi birini bilime çekmeyi başarmaktır. Çeşitli milletlerin durumu eleştirel bir gözden geçirildiği vakit bunların servetleri, refah kudretleri, büyüklükleri, bilim ve fen gelişmelerinin derecesiyle orantılı olduğu görülür. Bu nedenle her vatnını seven millet ve devletin istikbal ve selametini düşünen Osmanlı, ciddi olarak bilme hizmet etmelidir fikrindeyim. İşte bu nedenledir ki, sizi bilme teşvik etmekteki başarımlarım, insanlığa edeceğim hizmetlerin en büyüğü olarak sayıyorum. Çünkü fikrinizin güzelliği, düşüncenizin genişliğinden bilim sayesinde pek büyük hizmetler edebileceğinizi şimdiden kestiriyorum.

Gelelim öğrenim biçimine: Fen biliminin başlıca esası matematiktir. Bu ilim şairlerin anahtarıdır. Matematik içinde cebir, geometri, trigonometri ile mekanik ilmini bilme çok gereklidir. Bunların asıl kuralları kuvvetlice bilinirse, şairleri anlamak çok kolaylaşır. Mektepte ilk bilgilerin öğrenildiğini söylemişsiniz. Eğer şu saydıklarımın zayıf olanlar var ise, ilk önce bunları takviyeye çalışmanızı tavsiye ederim. Bir taraftan fizik bilgisi ile kimyayı da öğrenmelisiniz. Matematik ilimlerini kendi kendine öğrenmek olanaksızdır. Bunlar için gerek dilimizde, gerek fransızca da pek çok kitap mevcuttur. Ancak en önemli olanı bir öğretmen bulmaktır. Fizik bilgisi için "Physiquo Ganot" adlı eseri bulunuz.

Bu kitapta asıl maddeler büyük, dalları ise küçük harflerle basılmıştır. Kurallar, asıl maddeler bu ikinci kısımda bulunur. Büyük harflerle basılan bölümü okumak, şimdilik yeterlidir. Kimya için Malgutti adlı zatın üç cilde bölünmüş üç bölümlük eserinden birinci ve ikinci cildi bulmak yeterlidir. Bu eserler sırasıyla okunduğu surette, terimlerde güçlük çekilmez. Çünkü karşılaşılabacak terimlerin açıklamalarında beraber yapılır. Bir de okunan şeylerin iyi hatırdı kalabilmesi için , özetleme yoluna başvurmak faydalıdır. Bir konuyu okuduktan sonra içinde bilinen maddelerin aslını kısaca bir deftere kaydetmeli. Tercümeyle de istenen olursa da Türkçe karşılıkları aranırken zaman kaybı olacağından, doğrudan doğruya fransızca olarak özetleyiniz. Bu surette vakit kazanmış olursunuz. Bunlardan sonra anatomi ve fizyoloji okunmalı. Bu iki ilmin başlangıcından bahseden BEŞER adlı bir eser yazmak-tayım. Cep Kütüphanesi yayınları arasında birinci cildi bir kaç güne kadar yayınlanacak. Bir nüshası takdim edilecektir. Bu eserler okunduktan sonra fransızca olmak üzere daha mükemmel eserler tavsiye edilecektir. Fizyolojiden sonra ruhbilime ait eserler tavsiye ederim. Jeoloji ve dilbilime ait eserlerde incelenmeli. Sonra felsefe için gereken sermaye oluşturulmuş olacağından, bazı eserler tavsiye ederim. Flarmaryo'nu POYULAİRE ASTRONOMİE adlı eserini okuyun. Astronomiyle ilgili çokça bilgi alırsınız. Gerçi bazı konularda şairane denebilecek derecede ciddiyetten uzaklaşmış-sada büyük kısmı yararlıdır.

Felsefeye ait önereceğim eserleri okuduktan sonra, eserin şairane olan kısımlarını düşüncenizden uzaklaştırma ile yalnız ciddi olan kısımlarını saklarsınız.

Bilimle ilgili çeşitli konulardan söz eden kitaplar bu konuları düzenli bir yöntem altında anlatmadıklarından, bunlardan fazla yararlanılmaz. İncelenmesi söylenen eserlerde, göz konusu tercüme edilmiş. Halbuki bu konunun mensup olduğu anatomi ve fizyoloji gibi iki ilmin genel kuralları bilinmedikçe, böyle parça parça, dağınık bilgilerden yararlanılmaz. Yararlanılamayışının nedeni bunların bir metod altında olmayışındır. Lui Fugie'nin "Les Merveilles de la Science" adlı eser okunmaya değer ve yararlıdır.

Göz makalesini gözden geçirdim. Pek güzel. Zaten ifade tarzınız benimkinden üstün ve düzeltilmeyi gerektirmemektedir. Bir daha dikkatlice okuyacağım, tıbbıya ilişkin terimlerde bir şey görürsem Cemiyet-i Tıbbiyye sözlüğünün yardımıyla düzeltir, ilk postayla gönderirim.

Tercüman'a gönderildiği söylenen kağıt için matbaaya müracaat ettim. Öyle bir şey gelmemiş. Size ait bir ağıt gelir ise konulmasını söyledim. Lakin Mithat Efendi'yi matbaada bulamadım. Şayet haberim olmadan öyle bir kağıt yazılırsa sizin yerinize ben cevap veririm. Herkes fikrinde hür ve serbest olmalıdır. Benim size üstünlüğümü ne ile anlamışta öyle manasız sözler söylemiş. Size üstünlüğüm olsa bile onaylamadığınız bir fikri neden kabul edecekmisiniz. Düşündüğünüzü açıkça söylemeye engel olmak düşünmeye mani olmaktır. Ben Hugo'nun bazı fikirlerine itiraz ettim. Fakat kentimi edibe üstün ya da denk veya erişmiş gördüğüm için değil, o fikri vicdanım doğru görmediğindendir. Ben söz söylemeye saldırandan hoşlanmam. Söylenen söze dikkat etmeli, öyle değilse inandırıcı deliller göstererek çürütmeli. İnsan bu almede yüz yirmi ya da yüz otuz sene yaşayabilir. Fakat doğru bir fikir insanlık aleminin devamıyla birlikte kalır. Hugo'da bu fikrimi doğrular cümleler vardır. Şimdiki kurallara uymak istemiyenlerin hiç de ortaya atılmamaları gerekmektedir.

Birader, öğrenci falan gibi tabirlere gerek yok. Kardeş ve arkadaşcasına fikir alışverişi yapıyoruz. Bilim konusunda ben size olsam olsam tartışmacı olabilirim. Bu kadar gevezelik yeterli. Sözü uzatıp baş ağrıtmayı daha ileri götürmeyelim. Kardeşçe yakınlıklarının devamını temenni ile sözümü bitiririm, karındaşım efendim.

Beşir Fuad

Selanik 28 kanun-ı evvel 1301 (10 Ocak 1886)

Kardeşim,

Görüyorsunuz ya size karşı yazmaya mecbur olduğum hürmetleri yazı ile gösteremiyorum. Bunu gönlümün en yüksek katında saklayacağım. Emir nezaketin üstünde. Yanış kazımanın

beni sevk ettiği bu laubalilik ne yalan sliyeyim pek hoşuma gidiyor. Sadece şahsınıza hissettiğim aşırı muhabbeti bu tabir ile daha samimi, daha etkili bir biçimde anlatacağımı sanıyordum.

Alimler alimi hitabına kırşı, bu hitabı hiç kale almadığınız gibi sadece alim ünvanını Hugo'ya bile yakıştıramadığınızı yazmışsınız. Bu fikri doğru görmüyorum. Çünkü, filozof ve bilgin ünvanları felsefe ve bilimin son kademesine ulaşmış kişiler için kullanılır ki, hiç birinin de sonu yoktur. Kimselere mahsus değildir. Hugo gibi dahilere haliyle filozof demezsek, dünyada filozof vasfını verecek tek bir fert bulamayacağımız gibi, siz benzeri bilim adamlarımıza bilgin demezsek, bilgin denece hiç kimseye sahip olmadığımızı iddia etmiş oluruz ki, bu doğru değildir.

Diğer milletler örneğin Almanya, Fransa, İngiltere daha büyük filozoflara ve bilim adamlarına sahip iseler, biz filozof ve bilginlerimize bu ünvanı vermekten niye çekinelim! Dünya da her şey eşit derecede olabilir mi? Her şeyin amacını ve meziyetini bsulunduğu konuma ve duruma göre değerlendirmek gerekmez mi?

Bilime ait meziyetler ve değerli hükümlerinizi, benim değer-siz fikrimde olabildiğince yerleşmiş olduğu anda söylediğim sözü kalpten onaylayarak, yine tekrar ederim.

Bilimin ahlaka pek büyük hizmet ettiğini onaylayanlardayım. Ancak derim ki, ahlak bilime üstündür. Bilimin bulunmadığı yerde saadet mevcut olabilir. Fakat güzel ahlak olmayan yerde saadet olmaz.

Bu günkü ilim ve fenden asla payını almamış bedeviler, ahlakın sağlamlığıyla bahtiyar olabilirler. Fakat örnek verecek olursak Pariste 14. Lui zamanında oluşan ahlak bozukluğu o derece ilerlemiş ve bütün Frnasa'ya yayılmış olsaydı, Fransızların tamamı en büyük fen bilgisini alsalar, her biri birer "Ulema-yı Cihan" kesilselerdi neye yarıyacaktı. Bilim ve fen onları mutlmu edecekmiydi? Heyhat!

Bir kavim için önemli olan öncelikle ahlaktır. Ahlakı genişleten ve eğiten ise edebiyat olduğu için birinci derecede- fakat zevzekçesine yazılmış şiirler değil-edebiyat eserlerine özen göstermelidir.

Bundan sonra bilmin önemi tabii ki, takdir olunur.

Bu konudan ilerde enine boyuna bahsedeceğiz. Fen bilimi için önerilen kitapları Paris'e yazıdım. Fakat bunların yazarlarının adları bildirilmemiş. Eğer meşhur değillerse bulunmaz ya da yanlış bir şey gönderilir diye korkuyorum.

Bunları tam bir dikkatle okuyarak, gerekli bilgi ve sermaye edinmek senelere muhtaçsa da çabama gevşeklik getirmeyerek kuvvet ve iktidarımın olanca şiddetiyle çalışacağım. Ehliyetli bir öğretmeni arıyorum. Türklerden burada hiç bulunmaz, bulunursa bir ecnebi bulunacaktır. Rast gelen, çözümlemeye ya da anlamaya muktedir olamayacağım maddeleri ve sorunları birbiri ardınca söylersem bana yardımı esirgemiyeceğinizi umarım. Gökyüzünün mavi görünmesi, atmosferin içinden geçerken mavi renkte olarak dağılmasından ileri geldiği malumdur. Kozmoğrafya da böyle gösteriyor. Ancak sanmak değil, kuvvetli olarak hatırlıyorum ki diğer kitapta: "Semada hiç bir renk yoktur. Mavi görünmesi, görme gücünün nihayet bir karanlıkta karar kılmasından ve siyah ile beyazın karışmasından mavi oluşur" diye bir bölüm okudum, böyle bir düşünceye uyma ve bunula ilgili bir söz varmıdır?

Atmosfer dairesinin dışına sema deniliyor. Sema ile feza kelimeleri arasında fark yok mudur? Olması gerekmez mi? Çünkü arapçayı iyi bilen bilginlerimiz arapçada bir kavramı ifade eden iki kelimenin mevcut olmadığını söylerler. Öyleyse bu kelimelerden her biri ayrı bir kavram için kullanılması gerekli. Bu iki kelimenin bilim nazarında olan farkı nelerdir.

Bunları kelime olarak açıklarsanız cidden minnettar kalırım.

Düzeltilmişiyile birlikte iadesi vaad edilen "Göz" makalesini bekleyiş ile şiddetele şükran eylerim.

Yüce mektuplarınız ancak dün elime geçtiği için şu takdim nameyi yazıyorum.

"Beşer" adlı eserinizi beklerken ilmin kendisi olan ilgilerinizi temenni ederim. Herhalde emir ve bilgece buyruklarınıza tabiyim.

Fazlı Necib

İstanbul 13 Kânun-ı sani 1301 (26 Ocak 1886)

Birader,

"Göz" hakkındaki bilimsel makalenizi resmimle birlikte mektup içinde takdim ediyorum. "Emir nezaketin üstünde" kaidesine uyararak makalenizin bir iki yerini karaladım. Düzeltilmeye muhtaç olduğundan değil, fakat yüce emrinizi yerine getirmek için tıp terimlerinden bazılarının fransızcaları aynen yazılmıştı. Cemiyet-i Tıbbiyyenin tanzim ve tertip ettiği sözlüğün yardımıyla bunların karşılıklarını yazdım.

Göz konusunda çok dikkate değer olan ve şimdiye kadar bir çok bilginlerin zihinlerini işgal eden bir sorun vardır ki, cisimlerin şekli ağ tabaka üzerinde ters olarak resimlendiği halde doğru görülmesidir. Bu konuda bir çok varsayımlar ileri sürülmüştür. Tabii bilimlerde uzun uzadıya konu edilmişse de organların yararlandıkları ilim bu meseleyi halletmiştir. Şöyle ki, makalemizde söylendiği üzere göz adeta fotoğraf kutusuna benzer. Görme aleti olup ışık ışınlarının ağtabaka üzerinde tesirinde adı geçen tabakada bir kimyevi eylem oluşturduğu deney sonucu sabit olmuştur. İşte adı geçen eylem oluşuna kadar sirayet edip görmeye mahsus olan sinir hücrelerini tahrik ve ikaz ediyor. Bu ikazın beynimizde meydana getirdiği duygulanmalar ise, görme adını verdiğimiz hissi meydana getiriyor. Gözde oluşan ilk işaretler, sırf hükmi olduğu halde bunun kimyeviye dönüştürülmesi cisimlerin asıl hallerinin görülmelerine müsaade ediyor. Çünkü dimağa intikal eden resimlenmiş şekil olmayıp bu şeklin resimlenmesinden dolayı kimyevi eylemin oluşturduğu molekülerin hareketidir. Çünkü dimağın tesirinin çeşidine göre cisimlerin şekil ve görünen renkleri ve biçimleri hakkında hüküm veriyor. Güneş Dergisinde arkadaşlarımızdan Tahir bey biraderimiz "Gayret" adıyla yayınlamaya başladığı edebi gazetenin üçüncü kısmından itibaren Hugo hakkında düşüncelerini yazmaya başladı. Bitirdikten sonra bende karşılık verdiğim okunmasını tavsiye ederim.

Yakında İntikad adıyla Cep Kütüphanesinin yirmidördüncü adedi yayınlanacak. İçeriği, Hugo hakkında bir hayli zaman evvel Muallim Naci Efendi ile başladığımız mektuplaşmaları kapsaya-

caktır. Bu mektuplaşmada dil ve edebiyata dair bir çok düşünceler var. Yayınlandıktan sonra bir nüsha takdim edeceğim.

İstanbul'a geleceğinizi müjdelemiştiniz. Fakat zaman bildirilmediği için bu şerefe ne zaman nail olacağımızı bilemiyoruz. Bir an önce müjdelemeye gayret ve çaba göstermenizi rica ederim. Görüşme şerefiyle, şereflenmekten memnun ve sevinçli olacağımı bildiririm.

Sözü uzatıpta can sıkmaya yol açmamak için burada son vererek güzel biraderce yakınlıklarının devamını dilerim karındaşım, efendim.

Beşir Fuad

İstanbul 27 Şubat 1301 (12 Mart 1886)

Birader,

29 Kânun-ı sani 1301 tarihli mektubunuzu aldığım vakit validem ağır ve keyifsizdi. On gün kadar önce vefat etti. Mektubunuzun karşılığının bu ana kadar gecikmesinin ne gibi bir haklı özüre dayalı olduğunu anlayınca zorunlu olan şu gecikmeden dolayı gücenmiş oyduysanız, haklı olmadığınızı anlarsınız.

Kardeş ünvanıyla hitap buyurmanızdan dolayı minnettarım.

"Alimler alimi" ünvanı hakkında söylediğimiz yüce düşüncelerinize karşı bazı açıklamalar yapmayı gerekli gördüm.

Bir adamın bazı bilgece düşünceleri bulunduğu için filozof ünvanına hak kazanmış olmaz. Bu hal bazı hamallarda bile olabilir. Çok cahil bir adamın bile bazen çok bilgece fikirler söylediği görülmemiş bir şey değildir. Söylenen filozofça fikirlerin az ya da çokluğu ile ilgili bir sınırlama yokutr. Bir kişinin fikri diğerine oran daha felsefi olabilir. Fakat diğer bir şahsa oranla daha aşağıdır. Bu meselede kesin bir ölçü yoktur. Bana göre filozof ünvanına layık olanlar, zamanında mevcut olan bilim ve fennin hepsine - metafizik gibi şeyleri ilimden saymadığımdan bu tür şeyler hariçtir, sahip olmak ve bu durumunu ciddi eserlerle göstermiş olan kişidir. Şu tarife nazaran Hugo filozof ünvanına hak kazanmış olmaz. Ancak 19. yüzyıl bu nedenle bilginden yoksun değildir. Çünkü Littre gibi, Auguste Comte gibi daha bir çoklarını yetiştirdi.

Bunlardan ilerde önereceğim eserlerini okuduğunuz vakit Hugo'nunkiler ile karşılaştırıp arasındaki farkı pek çabuk göreceksiniz.

Gerçi örneğin Boillet'nin tarih sözlüğünde sayılan isimlerin bir çoğun bol bol bilgin ünvanı verildiği ve bu ünvanlardan çoğunun sahipleri Hugo'ya oranla çok daha aşağı oldukları dikate alınırsa Hugo'nun dahi bu ünvana hak kazanma ve yeterliliği fazlasıyla anlaşılır.

Fakat bendeniz Hugo'dan esirgediğim o ünvanı diğerlerine de veremem. Onları da hak kazanmış göremem. Bir bilgini herhangi bir millete mensup etmek doğru değildir. Bu gibi dahilerin aileleri tüm insanlık olduğundan bir adamın filozof olup olmadığını bilmek için bulunduğu memleketi dikkate olmaktan ziyade yaşadığı asrı görmek lazımdır. Hugo'yu filozof ünvanının layık görmedikten sonra memleketimizde bu ünvana tam anlamıyla hak kazanmış olacak kimseyi görmediğimi itiraftan çekinmem. 19. yüzyılda filozof ünvanına hak zamanma davasında bulunanların Littre'nin topuğuna ulaşmış olmaya çalışması gerekir. Bilim konusunda vatanımız bu derece yoksun değildir. Vidin'li Tevfik Paşa matematiksel bilimlerde çok geniş bilgi sahibidir. Diğer bilim dallarında da geniş bilgileri bulunan uzmanlaşmış Osmanlıları görmek mümkündür. İşte bu gibi kişilere, hatta Avrupa'ya karşı fen bilgini ünvanını vermekten çekinmeyiz. Fakat bu zatlar her biri ilgili oldukları bilim dallarında son derece ilerlemiş ve iktidarlarını Avrupalılara teslim ettirebilecek hale gelmiş olduklarından bendiniz gibi bilgisi sınırlı olanlarla kıyaslanmak caiz olmaz. Gerçi keşifler konusunda fen bilimlerimizin henüz dikkati çekecek bir eseri görülmemişse de bu hal araçların yokluğundan ileri gelmektedir.

Bilimin ahlaka hizmeti konusundaki fikirlerimi İstanbul'a teşrif ettiğinizde açıklarım. Çünkü bu konu kalemle çok uzar.

Önerdiğim kitaplar zaten meşhur olduğundan yazarlarının ismine gerek yoktur.

Beşer adındaki eserim biraz ağırca gidiyor. Onbeş güne kadar birinci cildinin basımının tamamlanacağını ümit ederim. Bu

ciltte insan bedenine dair anatomi ile ilgili bilgiler ile fizyolojinin tüm sinir konuları mevcuttur.

Resmimi bundan bir hayli vakit evvel göz makalesiyle birlikte takdim ettiğim gibi, şimdiye kadar ulaşmış olduğumu ümit ederim.

Okuyacağınız eserelerde bir soruna rastlarsanız, çözümü için bana başvurabileceğinizi bildirmiştim. Güzel yakınlığınıza teşekkür ederim. Sorulacak şeyler aklımın erdiği konular olursa iftiharla arzunuzu yerine getirmeye gayret ederim. Yok aklımın eremeyeceği şeyler ise, onlarıda bilen kişilerden açıklamasından sonra elimden geldiğince çalışıp öğrenince açıklamaya girişirim.

Gelelim mektubunuzda sorulan şeylere:

Birincisi semanın neden mavi görüldüğü idi. Bu konuda Gannot'un şu fıkrasını ayne nakl edelim.

(Orjinal mektup basıma hazırlanırken buradan bir bölüm çıkarılmış)

Şu açıklamadan anlaşıldığı gibi kozmoğrafya kitabının sözü doğru, diğer düşüncenin aslı yoktur.

Sema ve feza kelimeleri konusuna gelince, bunlar birbirinin eşanlamlısı gibi isede bunların tanımı için Lytre'nin Büyük sözlüğüne bakıldığında şuna rastlanır.

FEZA, sonsuzluk, boşluk, sadece: sema. (Orjinal mektupların yayınlanması sırasında buradan bir kısmı çıkartılmıştır)

Şu karşılaştırmadan da anlaşılaacağı üzere, kozmoğrafya da gördüğünüz semanın tarifi, yani astronomiye uygun ve feza ile sema kelimeleri birbirinin eşanlamlısı olduğundan ikisinde bu anlamda kullanılması caizdir.

Kardeşçe yakınlığın sürekliliğini diler, biran önce İstanbul'a gelinmesinde gayret gösterilmesini dilerim karındaşım, efendim.

Beşir Fuad

Selanik 8 Mart 1302 (21 Mart 1886)

Kardeşim,

Sunduğum mektubun tarafınızdan kabulünden önce yazıl-

miş olduğu anlaşılan yüce iltifatlarınızdan siz bilgenin resmini hürmetle aldım.

Sevindim demekle memnuniyetimin derecesini bildirmeye yetmeyeceği gibi, memnunluk ve sevincin bu derecesini anlatacak başka kelime bulunmaz.

Muhabetimiz her an gönlümü işgal ettiği gibi, resminizde daima nazarımı süslemesi için albüme koymayarak kütüphanenin camına ilıştirdim.

Geri yollanan makalenin düzeltisi pek doğru, pek güzeldir. Bana büyük yararlar sağladı. En çok bilimsel terimlerin türkçelerini gördüğüm ve öğrendiğim için pek memnun kaldım. Bu kitabın diğer parçalarını da tercüme ederek yayınlamak istiyorum. (Bu kitap Kütüphane-i Usû-ı ziya yayınları arasında **Mebahis-i Muh-taszıra -i Fenniyye** adıyla yayınlandı)

Gayreti okuyorum. sonucunu bekliyorum.

Sizden bir şey sorayım. Mualim Naci Efendi'nin, Ekrem ve Hamid beyefendi Hazretleri hakkındaki eleştirilerene ne mana verirsiniz. Yüce fikrinizi aldıktan sonra bu konudaki düşüncelerimi ve hissettiklerimi uzun uzadıya yazacağım.

Muallim Naci Efendi'nin Hugo hakkındaki düşüncelerini son derece merak ederim. Vaad edilen lutfu sabırsızlıkla beklemekteyim.

İstanbul'a gitmek, sizinle görüşmeyi sağladığı için en büyük arzularımdan saydığımı söylersem mübalaya yormayınız.

Fakat kış olduğu için, babam gitmeme engel oluyor. Bir defa kış mutlaka elini etiğini çeksin mutlaka görüşme saadetine mazhar olacağım.

Muhterem validenizin ahirete göçmesi bendenize de pek çok üzüntü verdi. Hele bendiniz sevgili validemi çok küçükken kaybetmek felaketine uğramış olduğum için, anne sevgisi ve şevkati görmediğim halde o nimet ve saadetin kıymet ve meziyetini pek çok taktir ettiğim için bu üzüntü bendenize iki yönden büyük surette göründü.

Bu alçak alemin bir felakethane olduğunu bildiğimiz halde bilmem nedendirki, bir felakete uğradığımız zaman çok özel bir durum olmuş gibi pek ziyade üzülüyor, geçici bir sevinç ya da saa-

deteye erdiğimizde onu beklediğimiz alelade bir hamış gibi algılıyoruz.

Mademki böyle felaketler, oluşu pek doğal olan durumlardan sayılmıştır, bunu düşünerek avunmalıyız.

Bendeniz henüz çocuk denilecek yaşta olduğum halde, pek çok büyük felaketler gördüğüm için, bu konuda bir yaşlı fikrine sahip olmuşumdur.

Filozof ünvanı konusuna gelince:

Gerçi ayaktakımından bazı adamlarda bir takım filozofça düşünceler görülebilirse de onlar bilime ve fenne sahip olmadıkları için pek sayılı ve kısıtlıdır. Fakat bilim ve fen ile bir dereceye kadar düşüncelerini aydınlatmış, tecrübe görmüş, dünyanın durumu hakkında bilgi kazanmış, bilginler ve alimler ile bunların mukayesesi kabil değildir.

Her kavmin bilginlerinin gelişme derecesi, bilim ve fende ki durumları ile orantılıdır. Bir şahsın fikri diğerlerine oranla daha bilgece olup da yine diğer bir şahsa oranla daha aşağı olduğu gibi, diğerlerine oranla bilge sayılan bir kavmin bilginleri başka bir kavime karşı bilge olmaya bilirler. Fakat herhalde o alim bulunduğu kavman, nede vatanının bilginidir.

Bu konuda bulunulan zamandan çok, milletin etkisi var. Ancak zaman gösterecek olursak, bilmem kimin söylediği tuhaf bir sözü söylerim:

"Avrupalılar 19. ileri yüzyılda oldukları halde, biz henüz 14.süneye giriyoruz"

Avrupalılar daha bilgisizliğin karalığında iken, Şarkta bilginin ışıkları ışık saçıyordu. Fakat Avrupada daha eski olan Romalıların sanayi ve ilmi gelişmesi mahvolduğu gibi, bir aralık doğunun bilgisinin ışıkları da söndü.

Bu ilerlemenin yeni ve büyük yoluna Avrupalılar bizden bir çok zaman evvel girdiler. Biz henüz giriyouz. Bulunan mülkün uygarlaşmasında ilerleme derecesini dikkate almak gerekmezmi?

Littre ve Auguste Compe gibi bir bilgin değilse de Hugo hari-kulade bir dahi idi. Kendisi kulanılan fen ve bilimde geniş bilgi sahibi değilse de, bilgi sahiplerindendi. Bilime karşı olan durumu ile

beraber, fikrimdeki, zekasındaki fevkaladelik pek güzel esekeler meydana getirdi. Bunlardan insalık çokça yararlandı. Bizde yararlandık, fakat en büyük yararlanmayı milli bilginlerimizde gördük. Vatandaşımızdaki bilginelre, bilgin demek için neden tereddüt edelim.

Akıl erdiremediğim, basit bir konuyu arz etmek isterim:

Helmoltz adındaki bir almanın keşfettiği bir şeyi okudum:

Diyorki "Sinirler aldığı her hissi ışık hızından beş defa ağır bir süratle yani saniyede yüzseksen adım katederek beyne naklediyor".

Konuya dair başka bir açıklama olmadı için, akıl erdiremedim. Çünkü her sinir aldığı hissi anında beyne ulaştırıyor. Meydanda bir genişlik ölçmesi kabil olsun. İzah edeyim. Mesela kulak. Tek parçanın zara temas etmesiyle derhal his oluşur. Kulak zarı derisinin arasındaki hücrelerde olan, işitmeye özgü sinirin bir ucundan merkezde bulunan ucuna kadar, yüzseksen adım değil hatta bir adım bile mesafe yoktur. Bundan başka, saniyeden daha küçük bir ölçüde bulunmadığı halde hissin sürat derecesi nasıl ölçülüyor.

Bu bir benzetmeyse, buna aklım ermez. Çünkü diyelimki hisse özgü olan sinirin uzunluğu bir adım mesafe varsıylsa bile hızı 1/180 saniye oluyor. Zaman bu derece küçük bir ölçüyle bölünmüştür.

Gerçi bir takım mikroskobik yaratıkları ölçüyor, bir milimetrenin bindebire derecesine kadar sınırılıyorlar. Fakat o atoma luzumu kadar bir büyüklük verecek ölçekli aletlerimiz mevcuttur. Bu hız sınırlama için ise ya yüzseksen adım uzunluğunda bir sinir bulunması yahut saniyenin 180 kısma ayrılması gerekir.

Fazla can sıktım. Fakat yüce yakınlık ve lütuflarının bunu aşacağı ümidinde olduğumdan cesaret alıyorum, bu defalık daha ziyade can sıkımayarak sözü burada kesiyorum. Yönlendirici bilgilerinizin üzerimde pırıltı saçmasını istediğimi söylerim muhterem kardeşim efendim.

Fazlı Necib

İstanbul 18 Mayıs 1302 (31 Mayıs 1886)

Birader,

İki mektubunuzu aldım. Aylar geçti cevap vermedim. Elbette şu gecikme vefasızlığa yorulmuştur. Yormakta haklısınız. Ancak bu ara bazı özel işlerim çıktı. Vakit bulamadım diye bilirim. Bundan başka Beşer adlı eserimi taktim edeceğimi söylemiştim. Basımı bir iki güne kadar yetişecek gibiydi. Bu gün yarın derken basımı ta bugüne kadar sürdü. Mektubumu eser ile birlikte sunmak emeli gecikmeyi gerektiren bazı sabaplara eklendi.

Beşer'in birinci cildinin basımı son bulup yayınlandığından, bir nüshasının takdimiyle mektuplarınızın cevabını aşağıda olduğu gibi arz ettim.

Muallim Naci Efendi'nin Ekrem ve Hamid beyefendi Hazretlerine karşı çıkmalarına ne mana veririsiniz? Bu soruya cevap olarak derim ki, Ekrem Beyefendi "Takdir-i Elhan" adlı esirinde Naci'nin aleyhinde bulunmuş, Naci de raşılık verdi. Ortaya bir debi tartışma çıktı. Bu sözler arasında ilgiye değer yüzde iki söz bulunsa bile, doksansekizi taşlamalar ve sövüşmelerden ibaret kaldığı için, sanırım okuyuculara yaralı olmadı. Tartışmanın akış biçimi hakkındaki düşüncelerimi "Üdebadan İstirham" adıyla Saadet'te yayınladığım fıkracıktan anlamışsınızdır. Hayret Efendi'nin bilim ve fenni aşağılamak amacıyla yazmış olduğu makaleye ne karşılık verdiğim sizce malumdur. Abdülhak Hamit Beyefendi hakkındaki eleştiri konusuna gelince bunları Salahi Bey yazıyor. Şimdi bu edipler hakkındaki düşüncelerimi söylüyeyim.

Ekrem Beyefendi gerçekten ve ciddi olarak ediptir. Naci'de böyledir. Yalnız aralarındaki fark şudur ki, Ekrem Beyefendinin bilgisi doğu edebiyatından çok batıya ait olup Naci'de bunu tam tersidir. Fakat her biri başka bir yol tutuşu için, günden güne birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Aralarının bulunması mümkün olmuyor. Naci taraftarları için Ekrem bey hiç, Ekrem bey'i tutanlar için Naci solda sıfır sayılıyor. İki tarafta işin gerçeğini görmek ve itiraf etmek istemiyorlar. İşin içine kişi sevgisi karışıyor. Bu zatları yalnız kendi hallerine bırakmak istemiyorlar. Bir takım dar fikirli kimseler ortaya atılıp kargaşalıktan istifade etmek, şöhret olmak amacıyla.

Bu iki edibin eserlerini incelemeye muktedir değilim. Söyle-
diğim hissiyatımdır. Naci bu gün Avrupa edebiyatına nazaran
klasiklerin reisi olabilir yahut Kemal Bey Hugo sayılabilirse Ek-
rem Bey Lamartine olur.

Bence bir sözün nefsin emrine uyması gerekir. Ne tarzda söy-
lendiğine pek bakman. Fakat herkezin bu konuda benimle aynı
fikirde olması gerekmez. Ben eserlerde yalnız açıklık, akıcılık, sa-
delik isterim.

Abdülhak Hamit Beyefendi hakkındaki eleştiriler dikkati
çekmiştir. Bu eleştirileri tamamiyle okuyamadımsa da göz gezdir-
diğim bazı yerlerini doğru buldum. Çünkü Ekrem beyefendi haz-
retleri de özel yaşantılarında itiraf etmekten çekinmedikleri gibi,
Abdülhak Hamit Beyefendi'nin genellikle kapalı ifadelerinden
anlam çıkarmak olmayacak şeydir. Akıcılık dururken bu tarzı ne-
den seçtiğini düşünüyör, hiç bir sebep göremiyorum.

Fakat şu kusur Hamit Beyefendinin öğüt gibi akıcı düşünce-
lerini içinde toplayan eserleriyle sabit olan kudret ve edebi beceri-
si çiğnenemez. Abdülhak Hamit Beyefendi büyük şairdir. ediptir
diyerek hatalarını görmeye hakkınız yoktur diyerek bir eleştirme-
nin ağzı kapatılmaz sanırım.

Gelgelelim sinir akımı süratine:

İfadenizden sinir akışının süratini ışığınkinden beş defa ağır
ve bu sürat ise saniyede 180 adımlık bir mesafe katemketen ibaret
olduğu anlaşıyorsa da bu konuda bir hata var. Gösterdiğiniz hız
beşle çarpıldığı zaman 600 adıma ulaşır. Işığın sürati saniyede
yaklaşık 308.000 kilometre olduğu malumunuzdur. Gösterdiği-
niz sürat olsa olsa sese tâbi olunabilir.

Olayın araştırılmasının neticesi olarak sinirlerde değişik iki
sürat görülüyor. Beşer okunduğu zaman görülür ki sinirler hareki
ve hissi adlarıyla ikiye ayrılır. Evelkilerde sinir akımının sürati
saniyede yaklaşık 30, ikincilerde 80 metre tahmin olunur. Bunun
nasıl ölçüldüğüne gelince: Pek iyi hatırımda kalmamış ama sam-
nım Helmolc deneyini at sinirleri üzerinde yapmış, harekete özgü

olan sinirin uyarıldığı an ile ulaştığı adelede kasılmanın olduğu an hesaplanarak saniyede hareki sinirler için 30, metre kadar bir hız bulmuştur.

Helmoltz böylesi kısa bir zamanı hangi aletin yardımıyla ölçebileceği meçhuldür. Çünkü elde bulunan kitaplarda bu aletin yanlış, gayet nazik ve dakik olduğu söylenmiş ayrıtıya girilmemiştir.

Fakat hissi sinirlerde seksen metre bir sürate ulaşan sinir akımının ölçümü hakkında kullanılan araçlardan birini söyleyecek olursam bu suratin daha kolay ölçülebileceği anlaşılır.

Saat çarkları gibi dişli bir çark düşünün. Ama dişlerinin miktar çok olsun. Bu çarka saniyede bir değil bir aç devir hareketi yaptırabileceğimizi mekanik bilmi söylüyor.

Şu halde bir insanın parmağının ucuna dişleri temas etmek üzere devrettirilecek olup, insan aralıksız dişlerin parmağına dokunduğunu hisseder. Çarkın hareketinin derece derece hızlandırıldığı bir an gelir ki dişlerin aralıksız dokunduğu yüzle bunların arısındaki bölüm dissedilmeyip, daimi olur.

Şu hal bir saniye zarfında seksen dişin birbirini izleyerek insanın parmağına dokunduğu zaman gözleinir. İnsan parmağı ile beyin arasında bir metre olduğundan sinirlerde sinir akımının saniyede seksen metre olduğu anlaşılıyor.

Beş duyunun fizyolojiye ait olduğu söylendikten sonra "zihinde hazır bulunan şeyleri düzenleme gücü, akıl gücü, hayal gücü", gibi duyguların bu bilimle ilişkisi olup olmayacağını soruyorsunuz.

Sindirme gücü nasıl midenin faaliyetlerinden ileri gelir. Bu özelliklerin akıl cevherine ne derece tabi olduğunu anlamak için humma gibi, başta yara gibi hastalıklı durumları ve bunların doğurdukları sonuçları gözönüne getirmek kafidir.

Bu konu hakkında şimdi ayrıntı vermek boş olur. Her şeyden evvel Beşer'i ve organların vazifelerine dair önereceğim diğer eserleri okuduktan sonra ruhbilim adı verilen ve gerçekte "İlm-i vezaif-i dimağ" adından başka bir şeye müstehak olmayan bir kitap tavsiye ederim. meşgul olursunuz.

Tahir Bey biraderimizin Gayret'te yayınladığı karşılığının gecikmesine neden olan durum, size zamanında cevap verememe sebep olan haldir ki, bunların ne olduğunu Tahir bey bilir. Bundan başka bu aralık devam etmekte olan edebi tartışma layık olduğu eksende sürmediğinden şu gürültülerin bitmesini arzu ediyorum. Tartışmaya başkalarının karışacağından korktuğun için değil, yalnız edep dairesine tecavüz olmasını arzu etmediğimden, bayram ertesi cevabımı Saadet'te yayınlayacağım.

Şimdi birde "Hakîm-i zü-fünûn" meselesi kadı.

Littre'nin eserlerinden sathi olarak bir iki parçasını okuduğunuz Auguste Comte'u pek iyi tanımadığınızı yazıyorsunuz. Bu konuda acce etmeye gereke yok. Sırası geldiği zaman gereke Littre'nin gerek Auguste Comte'un okunması lazım gelen eserlerini okumayı zaten size önermek amacındamım. O zaman görürsünüz ki, bunların eserleri tesir ve fayda bakımından Hugo'nunkinden hiç bir şekilde aşağı kalmadıktan başka, daha bir çok faydaları da içinde toplamıştır. Esas olarak asrımızın Huxley, Herbert Spencer, Livix gibi erdemli kişileri Aguste Comte ve Littre'nin eserlerine aşırı hürmet gösterdikleri halde Hugo'nun eserlerini okuduklarında çoğunlukla bir babanın çocuğunun safça söylediği sözlerle gülümsemesi gibi, tebessüm ederler. Fakat bazen tıpkı çocuklarda olduğu gibi, güzel fikirlere rastlanırsada bu fikirleri alkışlamakla beraber onlardan yararlanamazlar. Çünkü o fikirler kendilerince malumdur.

Fikrimi özetliyeyim: Auguste Comte'un ve benzerlerinin eserlerinden herkes, yani o eserleri anlayacak kadar gerekli bilgiyi içinde toplayanlar yararlanır.

Hugo'nun eserlerinden fikren edebiyatçılar hariç yararlananlar, bilgisi eksik ve sathi olanlardır.

Bir adama filozof deken yüzyılımı yoksa vatanımı kıstas almak gerekeceği konusuna gelince, bunların ikisininide dikkate almak gerekir. Fakat insanlığın geneli adına düşünülecek olursa yalnız yüzyılı dikkate almalı. Çünkü örneğin Littre ile Japonya'da oranın ölçülerine göre filozof sayılan bir kişi denk tutulamaz. Gerçi nail olduğu vasıflar diğerince mevcut olsaydı, Japon felsefecisinin Littre'yi geçmek olasılığı akla gelebilirdi. Bu ihtimali çiftçilere

kadar genişletmekten bizi kim alıyokabilir. Şu halde büyük adamların ayak takımından farkı, vasıtaların noksanlığından ibaret yanlış olmaz. Fakat konumuz şimdilik bu noktada değildir.

Bu dünya da iyi ve kötü göreceli ve çoğunlukla varsayımdır. Hiç bir insan yoktur, az çok bir fikri bulunmasın, En cihilinden tut da en faziletliye kadar bu fikir kademe kademe gelişir. Bu fikrin çeşitli dereceleri bir takım basamaklar oluşturufta alt basamakta cahiller bulunacak oia en üst kademede Littre ve emseli bulunur.

Gerçi Hugo'nun bulunduğu kademe üst kademeye pek yakın isede, o dereceye varmak için hiç olmazsa arada bulunan Voltaire'in kademesinden geçmesi icab eder. Voltaire'in eserleri ortada ve bu eserlede Hugo'ca biliniyorken Voltaire'den bir kademe aşağı kalması gerçekten üzüntü noktasıdır. Fakat diğer edipler içinde Goethe hariç Hugo'nun kademesine yetişmiş kimse bilmiyorum. Chateaubriand'lar, Lamartine'ler Hugo'ya karşı pek küçük ve gülünçtür. 18. yüzyıl filozofları bence Diderot, Dalambert, Voltaire'dir. Birde De La Mettrie-var. Fikren belki üçününde ilerisine varmış isede her nasılsa pek tanınmamış Roussseau'da dahilerdendir ve Voltaire'in dediğı gibi "Yüce bir deli"dir. Kendisinin sinirsel acılara tutulmuş olduğu az çok tıp ilmine aşına olupta "Confession" adlı hal tercümesini okuyanlarca bilinir.

Zola konusuna gelince:

Bu da Hugo gibi filozof namına hak kazanmış değildir. Hikaye yazarlığında son derece başarılı bir yazardır. Edebiyatı bilim gibi uydurma ve boş düşüncelerden kurtardığı için saygı değerdir. Bilgelik yolu her bakımdan Hugo'dan üstündür. Çünkü Hugo'nun yol göstericisi Victor Cosene, Zola'nın ki Littre'dir. Şimdi bu iki yoldaşın birini diğerine tercih edişim sizce onaylanmayacaktır, bilirim. Bu da ilerde yapılacak bir şeydir.

İşte, bence filozof namına hak kazanmış olanlar, farklı bilçelik düşüncelerinin oluştugu kademelerin en yukarısında bulunanlardır. Gerçi Voltaire bir kademe aşağı bulunuyor dedim. Ancak bir asır önce geldiğı dikkate alındığı gibi, adı geçen kişiye filozof ünvanı vermekte tereddüt edilemez. Hugo hem bunların çağdaşı idi, hemde vasıtaların yokluğu gibi bir engelide yoktu. Ma-

demki fikren geri kaldı, ben kendisine filozof ünvanını yani 19. yüzyıl filozofu ünvanını vermeyi doğru bulmuyorum.

Fakat belagatle karışık metafizik öğrenen bazı öğretmenler Avrupa da felsefe hocası ünvanını almakta ve ölümlelerinden sonra bunların ismi "Fransız Filozof" yahut "Alman Filozofu" biçiminde kayıtlı gösterilmekteyse de, bunları filozof olarak tanımıyorum. Eğer bunları filozof tanımak gerekirse, gerçekten Hugö'nunda filozof ünvanına bunlardan daha çok hak kazanmış olduğunu en önce söyleyeceklerden biride ben olurum.

Ahmet Mithat Efendi Hazretleri'ne filozof denip denmeyeceği konusuna gelelim. Yüzyıl dikkate alınır ise denmez. Fakat memleket gözetilir ise denir. Hakikaten Osmanlılar içinde filozof ünvanına hak kazanmış biri var ise, o da Hazreti Mithat'dır. Fakat kendisine Osmanlı Filozofu denmelirdir ki haksızlık olmasın.

Bana gelince: Benim bulunduğum memleket gözetilse bile, filozof ünvanına hak zanamayışım açıktır. Delili ise şudur. Her kim isterse Beşir Fuad olabilir, fakat Ahmet Mithat olamaz. Bununla beraber Mithat Efendi'ye Osmanlı filozofu adını verebilmekteki hakkınız benim gibilere kadar asla gelmez.

Gevezeliği uzattım. Affımı istirham ederim. Fakat sizinle şu biçimde tartışmaktan o derece lezzet duyuyorum ki, adeta iç güdüye tabi olurcasına mektubumu uzattıkça uzatmaya kendimi zorunlu görüyorum.

Mektuplarımdaki gecikmeden dolayı özür dilerim. Benim bazı özel engellerim zuhur eder, belki böyle cevaplar gecikir ise siz affediniz. Ben fırsat buldukça yine böyle defter doldururcasına mektuplar takdim ederim. Sonsuz kardeşlikle biraderim efendim.

Beşir Fuad

Selanik 27 Mayıs 1302 (9 Haziran 1886)

Kardeşim,

Üç ay oluyorki, mektubunuzu bekleyiş ile geçiyor. Takdim eylediğim iki mektubumun cevapsız kalmasını neye yoracağımı bilemiyorum. Beni ihya eden mektuplarınızdan yoksunluğumun ne derece etkili bir üzüntüye neden olduğunu, anlatmaya mukte-

dir deęilim. Bir dūşūnseniz, hiç řūphe etmemki, beni bu ūzūntūden kurtarmak için kıymetli zamanınızdan kūuk bir kısmı bana feda ile yine ihya edersiniz.

Bu mektubumu takdimime neden olan Beřer adlı eserinizdir. Bunun yayınlanacağını haber aldığım gibi, derhal bana bir nūshasını ihsan buyuracağınıza dair olan vaadiz hatırıma geldi. İhtimal ki, beni unttuğunuz gibi bu vaadi de unutmuşsunuzdur. Fakat ben unutmam.

Eserinizi kitapçıdan satın almadım. Sizden bekliyorum. İlimin ta kendisi olan iltifatlarınızdan yoksun bıraktığınız gibi, beni bu nefis eserinizin okunmasından da mahrum bırakır mısınız? Ūmit etmem. Ūmit etmediğim içindir ki, sizi rahatsız etmeyede cesaretili oluyorum.

şimdilik daha ziyade rahatsız etmeyeceğim. ūnkū size yazmak bir nimet bir mutluluktur. Yakınlığınızın nurlarının devamını dilerim.

Hazret,

şu takdimemi yazdıktan sonra, ayrıntılı bir mektubunua kavuştum.

Bahtiyar oldum, teřekkūr ederim. "Beřer" ūnvanlı eserinizin yollanmıř olduęu haberi veriliyorsa da kitap bana verilmedi. İhtimalki postahanede kayboldu. İhtimalki pastaya bırakılmamıřtır. Herhalde buna kederlendim. Eserinizin okunması bir mūddet daha gecikti. Kitapçıdan aradım ne yazıkki orada da mevcudu kalmamıř. Bunun için bu konuda yazmamı emir buyurduęunuz dūřūncelerimi kitabı okuduktan sonra dięer mektupla inřallah yollayacaęım.

Ekrem ve Hamid Beyefendiler Hazretleriyle Naci Efendi hakkında sūyledięiniz dūřūncelere katılıyorum. Yanlıř řunu ilave etmek istirimki, būyle ūzūntūye deęer bir konuda çekiřmenin meydana çıkmasına tek sebep Naci Efendi'dir. İmdad-ūl-Midad'da, Saadet'te Ekrem ve Hamid Beyefendiler hakkında sūylemedik sūz bırakmadı. Ekrem Beyefendi, Takdir-i Elhan'ı yayınlamaya mecbur oldu. Bununla birlikte Takdir-i Elhan'da pek ciddi pek řerefli bir biçimde bahsolunmuřtu.

En doğrusu Naci Efendi, Ekrem ve Hamid Beyefendileri çekemiyor.

Ekrem ve Hamid Beyefendiler, edebiyat üzerinden eskilerin ayıbını örttükleri ahlaksızlığı çıkararak gerçek ve ciddiyet ile zinetlendirmek için çalıştılar, çalışıyorlar.

Naci Efendi açıkça değilse de eskilerin yolunu tutuyor.

Eserlerinden pek kolay anlaşılıyor ki Naci Efendi, erdemli, pek zeki bir ediptir. Kendisi yeni tarz edebiyatın faydalı olduğunu, gerektiği gibi takdir etmiştir. Fakat kenisini sevmeye yenilerek, o yola girmek istedi. Çünkü o taraftarı şimdi bulundğu reislik makamını kazanamayacaktı.

Bilmem dikkat buyrulmuş mudur ki, Naci Efendi'nin en güzel eserleri yeni biçimde yazılmış parçalardır.

Naci Efendi, Ekrem ve Hamid Beyefendi'lerin bir çok hataları bulunduğunu söylüyor. Bu laf değildir. Çünkü hatasız insan olmaz. Naci Efendi'nin edebiyatta hataları bulunup bulunmadığını gösterme ve değerlendirme gücüne sahip olmadığım için bu konuda bir şey söyleyemem.

Naci Efendi'de büyük hata, övünme sevdasıdır.

"Seyreyle yeşil başımı gelsinde baharım" mısrasıyla "Vermedim Naci Burak - tabıma cevelden henüz" mısraı henüz yetenek ve zekasına dolaşma fırsatı vermediğini gösterirken diğer sözleriyle göğün üstüne çıktığını söyler.

Pek tuhaf bir hikaye hatırıma geldi:

Acemin birisi bektaşîye sahip olduğu atın son derece düratlıgidişini överken ve göklere çıkarırken "bir adımda doğudan batıya kadar demesiyle Bektaşî

— Kuzum sen ikinci adıma meydan bırakmadın ki süratini seyredelim dediğin de acem:

— Bunun içindir ki, atım yürüyemiyor demesi Naci Efendi'nin sözlerine bir karşılık olabilir.

Sözün en doğrusu, Naci Efendi muktedir, zekidir fakat kendisinin sandığı kadar mağrur değildir,

Sinir akımının hızı konusunda söyledığınız ayrıntılar beni tamamiyle ikna etti. Çok teşekkür ederim.

Önerdiğiniz kitaplar geldi. Her birini birer defa okudum. Fakat tam dikkatle birer ikişer defa daha okumak isterim. Buna ramazan engel oldu. Şimdi tekrar başlayacağım. Okuduklarımın bir çok yeri bana bildiğim şeyler gibi görünüyorsa da, bunları sırasıyla ve düzenli olarak öğrenmenin çok gerekli olduğunu itiraf edeyim.

Anlayamadığım konuların sizden açıklamalarını isteyeceğim.

Fizik bilgisi pek tabii olduğu için anlaşılması pek kolaydır. Zaten bu fen üzerine gelişigüzel bir çok eser okunması bir fikri düzenli ve yeterli kılar.

"Hakim-i zü-fünun" konusuna gelince üzerinde yaptığımız yargılar henüz fikrime kabul ettiremediğim bazı yönler hariç tutulursa pek doğrudur.

Garip bir şey istermisinizki, ben yavaş yavaş şiirden soğumaya başladım. Önceden aldığım zevki şimdi almıyorum. Kardeşlik ve sevgilerinizin devamı dileğiyle.

Fazlı Necib

İstanbul 8 Temmuz 1302 (21 Temmuz 1886)

Birader,

27 Mayıs 1302 tarihli mektubunuzda bulunan hislerinize çok teşekkür ederim. Ben acele yapılması gereken işlerinden dolayı mektuplarımı geciktirsemde bu durum size karşı olan samimiyetimi asla bozmaz.

"Beşer"i mektupla birlikte portaya bırakmıştım. Postada kaybolmuş, olmalı. Aleksan Efendi'ye söyledim, benim için bir nüsha daha yollayacak. Gönderdiğiniz eserinize teşekkür ederim. Daha okumaya vakit bulamadım. Ancak fihristine ve bazı yerlerine göz gezdirdim. Şu göz gezidiriş, yüce iktidar ve değerlerine olan fikri yakınlığım ile birleşerek pek yararlı bir eser meydana getirmiş olduğunuza ikna olmama yetti. Tebrike değersiniz. Güzel bir eser

vücuda getirdiniz. Eğer bildiğim doğru ise bu eser kitap şeklinde yayın dünyasında basılan birinci eserdir. Eli kalem tutanlarımızdan en meşhurlarının bile birinci eserdir. Eli kalem tutanlarımızdan en meşhurlarının bile birinci eserlerini bu derece ciddi ve bu oranda yararlı bir biçimde okuyucularına sunmaya muvaffak olmadıklarını düşünüyorumda, geleceğim sizden büyük hizmetler bekliyor oyduğuna dair düşüncem kuvvet kazanıyor.

Çaba ve gayretle daim olun, ciddiyeti bırakmayın. Daha büyük ve dah yararlı eserler meydana getireceğinize şüphem yok.

Tahir Beyim'e mukabeleyi ramazanda yazacağımı umud ediyorum. Bazı işler çıktı. Geciktirmeye mecbur oludum. bir iki güne kadar tartışmaya başlayacağımı umud ederim.

Önerdiğim kitapları getirtip okuduğunuz söylüyorsunuz. Müsvedde yapmak adetim olmadığı için, bu kitapların hapsi aklımda kalmamış. Lütfen bunların adlarını yazarsanız, bunlardan sonra okunması gereken başka eserler önereceğim.

Bilimsel konulardan sonra felsefe ile ilgili düşünceler gelecektir. Bunların okunmasından sonra şairlerin eserlerinde söz zıyanından başka bir şey görmemeye başlayacaksınız. Çünkü bu eserlerin içeriği bilimin ortaya koyduğu bazı gerçekleri yarım yamalak nitelendirmeden ibarettir. Sizin bilginiz bu konuda daha mükemmel olduğu için her şeyi öğrenmiş olacaksınız. Bununla birlikte yaralanmaya değer değildir yahut kişisel bir takım olmayacak hayallerdirki, öyle bir ünlü şairin ilerleme aşrında böyle saçmaları söylemeye nasıl cesaret ettiğine sizde şaşıracaksınız. Başka bir çıkarı yoktur.

Fakat Hugo "Şair fikir imal eder" diyor ama insan fikir değil kahve iskemlesi bile imal etse malzemeye muhtaçtır. Fikir için gereken malzemeyi bilim oluşturuyor. Fikir üretenler yine bilim adamlarıdır. Şairler, belagat sahipleri, ancak yazma biçimi, teşbih, istiare gibi şeyler değildir.

Aslında şair büsbütün fikir üretmekten kurtulmuş değildir. Hatta bir ebleh bile bu işten büsbütün kurtulmuş olamaz. Ancak Hugo'nun demek istediği gibi fikir üretimi şairlerin özel nitelikleri değildir.

Birader gevezeliği uzatmaya heves varsada, meydanda kağıt kalmadı. Şimdilik bu kadarla yetinelim.

Benim mektubum kısa oldu. Siz mektubunuzu ne kadar uzatırsanız, o kadar sevinirim. Sonsuz kardeşlikle biraderim. efendim.

Karındaşın
Beşir Fuad

İstanbul 26 Ağustos 1302 (8 Eylül 1886)

Birader,

1 Ağustos 302 tarihli mektubunuzu üç gün önce aldım. İstanbul'a 14 tarihi ile geldiği postahane damgasından anlaşılıyor. Bir hafta kadar nerede dolaştığını bilemiyorum. Her ne hal ise, yazdığınız şeylere cevap vermeden önce bayramınızı tebrik edeyim. Gerçi bayram henüz gelmemişse de, mektup oraya geldiğinde geçmiş olacak.

Her defa şereflendiğim iltifatlarınızdan dolayı borcu bulunduğum teşekkürlerimi ettikten sonra asıl konuya dönelim.

"Beşer" hakkındaki düşüncelerimiz pek doğru, pek isabetlidir. Hatta başlangıçta vaad ettiğim açıklığı hakkıyla ifade edemediğimi bende gördüm. Fakat bu durum bazı zorunluluklardan ötürüdür. Araştırmacı bakışınızdan kurtulamamıştım ki, anatomi-den bahseten kısmın türkçesi, organların görevlerinden bahseden kısmın türkçesine oranla pek açıktır. Anlaşılmazlık bu ikinci kısım dadır. Ancak ikinci okuyan birinci kısmı okumuş dolayısıyla ordaki bilimsel terimleri bellemiş olacağından halkı bilimsel terimlere alıştırmak, gereği bir, ikincisi bu terimler isim ve sıfat tamamlamalarının kısaltılmış ve anlamlı olmasıkı, yazılacak eserin hacmi olup, halbuki müracaat ettiğim kaynaklardaki bilgiyi, özel terimleri ile yazmam gerekse belki yüz cilt cep kütüphanesi doldurur. Halbuki ben bunları özeteleyip, en önemlilerini alarak üç cilde sıkıştırmak zorundayım. Öyle terimler kullanmayıpta "Beşer" in içeriği pek açık yazmak için uzun uzadıya tanımlara girmek gerekecek. Bu konuda bir örnek olmak üzere, "Bir Lokma Ekmeğin Tarihini" vereyim. Bir hazım konusu, biliyorsunuz ki oniki

mektup oldu. Halbuki Beşer'de iki mektupluk yer tutabilir. Bununla beraber o iki mektubun içeriği beriki oniki mektuptan daha iyi, zengin, daha yararlı olması icab eder. Beşer'in hacmi kısıtlı olmasaydı, biraz daha açık yazmaya, daha çok açıklama yapmaya fırsat bulurdum.

Bu eser "Bir Lokma Ekmeğin Tarihi" ve onu takip edecek "Midenin Hizmetçileri" adlı iki eserde verilen fizyoloji bilgisi ile mü-kemmel fizyoloji kitapları arasında orantılı bir nokta olacak. "Beşer" tamamladıktan sora, önerdiğiniz nedenle Bir Lokma Ekmeği tamalayıp ve onun devamı olan Midenin Hizmetçileri adlı eseri tercüme edeceğim.

Şu halde, önce çocuk olmak üzere yazılan bir eser okunursa "Beşer" bir derece daha ciddisi olduğundan herkeze anlaşılacak. Sonra Beşer'e başlamak varsada, bazı sebeplerden dolayı bunu ev-vele aldım.

Gelelim sorulara:

Gerçekten rahimde çocuğun oluşum biçimine ait bir çok konu hemüz hallolmamışsa da bir hayli doğru bilgiye erişilmiştir. Bununla beraber hayvalar hakkında yapılan canlı açıklama, yani diri hayvalar üzerinde yapılan deneyler ile otopsinin bu konuda bir çok yararı olmuştur.

Üreme konusunu Beşer'e yazmayıp, ayrıca uzun uzadıya yazacağım. Size üreme konusu için şu eseri öneririm. Bu eserden bende bir hayli şey aldım. (Metinde de eserin adı belirtilmemiştir)

Cild üzerindeki küçük deliklerin görevini soruyorsunuz. Azıcık berlerseniz "Beşer"de göreceksiniz. Bununla beraber önerdiğim eserde ayrıntılı daha açıklanmış olarak bulursunuz. Yanlız merakta bırakmamak için, şurasını söyleyeyimki:

Madde bir taraftan insan vücuduna girer, özümleme ve alışılmış eylemler oluşur, diğer taraftan çıkar. Yani insan vücudunda bulunan hücreler ve yuvarlar ve bunların faydaları insan bedeni faaliyetlerine yarsız hale gelince beden bunları atar.

Bu atma için bir kaç çıkılacak yer vardır. Biride derinin delikleridirki, vüddda işe yaralayan maddeler ki, buna "bir lokma Ekmeğin Tarihi"nin de süprüntü adını veriyorduk. İşte bu süprüntü-

de ter biçiminde vücuttan çıkar. Bunların böbretlerle pek büyük münasebetleri vardır. Yazın insan çok terlediği ama az sidik ifraz eder. bilakis kışın sidik atıp, ter azalır. Birinin eksliğini, diğeri tamalar.

Koyu maddenin dorudan doğruya bilinen vasıtalar ile uyar- ma olanağı olduğunu söylemiştik. Bu vasıtaların neler olduğunu soruyorsunuz. bu vasıtalar ya hükmi ya da kimyevi veya meka- niktir. Örneğin cımbızla sıkılırsa mekanik vasıta olur. Elektrige müracat edilirse hükmidir. İlaç kullanılırsa kimyevidir. İşte bir uzvu uyarmak için kulanılan araçların hiç biri doğrudan doğruya koyu maddeyi ikaz etmiyor. Yani o maddeye, özel görevini yap- tırmıyor. Örneğin omuriliğin koyu maddesi doğrudan doğruya uyarıldığı zaman bir etki gözlenmediği halde, burada son bulan sınırlardan birinin ucu uyarılarak araçla burası uyardırıldığı su- rette o zaman bir eser oluşur. Koyu madde hangi organı idare edi- yorsa, o organ hakkında görevini yapar.

İnsan bedeni çalışmayı keserse kendisinde kimyevi değişik- likler oluşumuna ihtiyaç hissettirirki, bu duruma çözülme başa- mış denir. Bir vasıta ile bu çözülme kesilse bile vasıta yok olunca yine gözülmeye devam eder. Zaten yok edilmiş hayat, yeniden gö- rünmez. Genellikle değilse de böyle bir duraklama örneğin hücre gibi dokunun, hücrelerinde ya da hastalıklı unsurlarda rastlanı- yor. Örneğin bir insan almış olduğu hastalık tohumunu bir hayli müddet elinde taşıdıktan sonra belirtileri görüyor. Demek oyur- ki, o tohum en önce yetişip büyümeye uygun ortamlar bulamadığı için bir süre olduğu gibi kalmaya mecbur olmuş. Bu durumu bir çeşit uykuya benzetmeli. Nitekim bazı hayvanların uyuşukluk hallerinde insanın dayanamayacağı derecede açlığa tahammül edişleri. Anlaşılyorki, bu hal bitkidede, örneğin buğdayda daha büyük, daha çok bir oranda görünüyor.

Ay küresinde atmosferin varlığı konusuna gelince: Pek hafif ve dünyanın atmosferiyle oranlanamayacak derecede az hava ol- duğunu Kamil Klmasyon gözlemiştir.

Bu konu için daha önce önermiş olduğum Astronomie Popu- laire adlı esere müracaat ettiğinizde ayda hayat olduğuna dair bazı şairane deliller göreceksiniz. Buralarını kabulde şimdilik acele et-

meyiniz. Bu konuyu haletmek için felsefeye giriştiğimiz vakit tekrar gözden geçiririz.

Tahir Bey konusuna gelince: Bu kişinin sizin gibi vasıflı olacağını hiç bir vakit ümit etmem. O vicdanın karşısında bulunur. Şiirin üstünlüğüne dair olan iddiasıda bu türdendir. Halbuki, yenilik ve ilerleme düşmanı göstermek istediği Naci, tartışmalarımızdan göreceksinizki, bilmin şiire üstünlüğünde tereddüt etmiyor.

Zaten Tahir Bey, eleştirici makalesinin en ciddi yerlerini sizin bana yazmış olduğunuz mektuplardan alkıştır. Hatta son mektubunuzu içine alan. gazeteyi benden aldı. Önemli, yeni hiç bir delil eklemişti. Yalnız sözlerin sanatlı olmasın azaman harcandı. Vaktimin daha önemli şeylere harcandığını bildiği halde, cevabın geciktğini bunu aciz kalmaya yorarak: "Fazlı Necib'e cevap verdin ama, bak bana verebilirmisin" gibi fikirler ima ederek, tebessümler ediyordu. Bence içimden haline acıyor, aksini gördüğü vakit fikrini düzeltir diye aldırımyordum.

Geçende ben cevap vermekteyken, galiba susturamadığına hiddetlenmişti ki, alaycı bir manzumeyi kendisinin olduğu halde M.C. harfleriyle gazetede yayınlanmasına iltimas olundu. "Tuhaf-lığı nedeniyle yayınladık" gibi bir özür ilavesiyle Gayret'te yayınladı. Siz bu manevraya ne anlam verirsiniz?

Her ne hal ise, kendisini anlayabileceği sözler söyleyebilecek sözler söyleyebilecekken, yazının dışardan geleceğine inanmış gibi göründüm. "Yetmişbin beyitli bir Hicviye"yi elbette okumuşsunuzdur.

Bunun üzerine Tahir Bey, sözü saptırmaya kalkıştı. İşin bu yola dökülmesine kendi neden olduğu halde güya saldırı benim tarafımdan hatırlanmış gibi, şikayetlere başlayıp, şahsıma münhasır olmak üzere bir takım saldırılarda bulunduki, cevabını Saadet'te görürsünüz.

Ben Tahir Bey hakkında pek çok şeyler söyleyebilecekken, yine de perhiz ettim. Daha şiddetli olacak yerlerden vazgeçtim. Devam ederse, artık hiç bir şeye bakmadan edeceğim. Böyle şeylerin olmamasını ne kadar arzu ediyorsam, beni mecbur eden sebeplerin ortaya çıkmasınada o kadar üzüliyorum.

Mektuplarınızdan hatırıma geldi. Hugo, Zola: Fen ve şiire dair yazdığım makaleleri toplayıp ayrıca yayınlayacağım. İzin verirsiniz tartışmalarınızı da, yani mektuplarda teknil yayınlayayım. Bu biçim kabul olunursa, mektubunuzun bende sureti bulunmadığından, saklama yeri bulmak gerektiğinden Tercüman-ı Hakikat'ten suretini çıkararak göndermenizi rica ediyorum.

Meşguliyetin çokluğu eserinizi okumaya henüz olanak vermedi. Sözlerim bütünüyle riyadan uzaktır. Eseriniz hakkında söylediğim sözler teşvik için değildir. Okuduktan sonra düşüncelerimi yayınlayacağım.

Fen bilgini olmayacağınıza dair düşünceye kapılmanız boştur. Zeka, intikal sürretti, çaba, gayret bunların cümlesi sizde var. Hedefe ulaşmak için hiç bir engel yok. Siz öyel gayret ve ilerlemeyi kırıcı fikirlere sapmayın. Franklin'in hayatını gözünüzün üstüne getirin. Sonsuz kardeşlikle.

Beşir Fuad

Tercüman'da dergi fiyatlarına dair güzel bir makalenizi gördüm. Buna dair düşüncelerimiz gelecek mektubumda yazarım. Fakat unutmamam için, mektubunuzda hatırlatınız.

Selanik 20 Eylül 1302 (3 Ekim 1886)

Muhterem kardeşim,

26 Ağustos 302 tarihli mektubunuzu aldım. Şimdiye kadar cevabın gecikmesi Selanik'te bulunmayıp küçük bir seyahat için dışarı gitmiş olduğundan ileri geldi. Mazeretimin meşru olduğu için, affedilirim ümidindeyim.

Bayram tebriği hakkında söylediğimiz sözlere teşekkür etmekle beraber, size zamanında tebrik edemediğim için affımı isterim.

Beşer'e dair verilen izahat olduğunu gösterdi. Yanlış başka bir şey söyleyeyim. Beşer'in birinci cildini okuyanlar, oluşturdukları düşünceyle ikinci cildini okurlar. Daha bir süre ikinci cilt çıkmazsa tabiki birincisinden alınan fikir kuvvetini yitirince tam olarak yaralanılamayacaktır. Bu nedenle ikincisinin ve üçüncüsünün

olabildiğince hızlı çıkmasına özen gösterilirse, yalnız beni değil bütün okuyucularınızı memnun bırakırsınız.

Sorularıma verilen açıklama için minnettarlığımı sunarım. Sizden gördüğüm lütuflara, yardımlara o kadar minnettarımki, sonsuza değin adınızı şükran ve nimetle anarak bile ödeyemem.

Yeniden önerdiğiniz kitapları yazdım. Bunlarında tam bir dikkatle okuyacağım. Şimdide bir iki soru sorayım.

Amerika doktorlarından bilmemki, ahlakın kalıtımı yoluyla babadan oğula geçtiğini deneyel, bilime uygun olarak ispatlamış. Bazı felsefe kitapları ahlakın yaradılıştaki bulunduğunu yazıyorsa da, ırsi bir ihkitalden söz etmiyorlar. Nitekim bir çok ahlaklı adamların terbiyesiz çocuklarını gördüğümüz gibi, bir çok ahlaklı çocuğun da terbiyesiz babasını görüyoruz. Bunlar az bulunur şeyler değildir. İnsan bulunduğu çevre içindeki durumları bir incelelse, bunu pek doğru bir fikir olarak kabul etmiyecektir sanırım. Bu konudaki fikrinizi almak isterim.

Birde yağmurlar hakkında okuduğum bir kitapta, bir çok defalar yağmurlarla beraber kurbağa, balık ve kum gibi şeylerin yağdığı gösteriliydi. Bunu aklım almadı. Fizik bilgisi kitaplarında kan gibi yağmurlar düşmüş olduğuna dair bir açıklamadan başaka bir şeye erişemedim.

Bu konuda ne dersiniz.

Bu sizin düello meselesinde ziyade açıklamaya muhtaç bir madde değildir? Çünkü kitap, düşen kurbağa, balık, kumların kaçuk şeyler değil, adeta koskoca cisimler olduğundan söz ediyor. Bunları semaya nasıl çıkıyor? Orada nasıl duruyorlar?

Bu konu üzerine şimdiye kadar yazdığımız şeyler beni hayrın etti. Yetmiş bir beyitlik hicviyeyi, pek beğenmiştim. Ona cevaben Tahir Bey'in Asar'da bulunan makalesini tavsiye üzerine okuduktan sonra ikinci cevabınızı okudum. Pek doğru pek güzel yazılmış.

Ben önceki davalarda bulunmuş, o sevdalarda gezmiş olsaydım, şimdi güldüğüm kadar belkide daha çok sinirlenecektim.

Çünkü bilirsinizki, insan kendisine haksız olarak yapılan taşlamalara tebessüm edebilirse de, hakkıyla yapılan taşlamalara müteşekkir olması gerekirken pek çok hiddetlenir.

Özellikle "zevk-i selim" taşlamaları pek çok hoşuma gidiyor. Tahir Bey'in büyük ağızlarla ettiği o koca yalışlar kendisini mahcup edecek ve sükuna zorlayacak yahut kabahatini itiraf edecek sanırım.

O alaycı manzumeyi okuduğum zaman, sizin aleyhinizde bir alay amacıyla yayınlanmış olduğunu anlamış, Tahir Bey tarafından yazılmış olması ihtimalini düşünmüştüm. Hatta bunu size soracaktım bile.

Bu manevraya ne ad verdiğimi soruyursumuz. Büyük bir söz söylememek için basitlik adı vermekle yetineceğim. Böyle şeyler ciddi yakışır bir durum değildir.

Gerçekten pek tuhaftır. Bir daire dahilinde çıkamadığı zaman, haricteki eşyayı ne garip muhakeme ediyor. Yanlız gördüğünü sanarak diğer şeylerin varlığına ihtimal vermek istemiyor. Özellikle varlığı hoşuna gitmeyen bir şey olursa.

Ben bir vakit edebiyattan başka bir şey düşünmediğimi, düşünmekte istemediğim için bunun haricindeki yayın ve eserlerin tat alınacak, yararlanılacak şeyler olabileceğini sanmıyordum. Hugo konusunda size yazdığım birinci mektup bunu ispat eder.

Bir ismini unuttuğum şair çıktı. Ziya Paşa... Merhumun beyitleri konusunu ne kadar büyütüyor. Bende onun telaşlarına ne kadar gülüyorum. Çünkü tamamıyla Moliere'nin Zor Nikah'ı akla geliyor.

Tahir Bey'e karşılık verirken, tamamıyla haklısınız. Gerçi gönül böyle şeylerin olmamasını arzu eder. Fakat zorunlulukla ne yapılabilir? Siz saldırı değil savunma yapıyorsunuz. Hakkınızı savunmak yasaldır.

Hugo ve Zola'ya dair yazılan şeyleri, yayınlamak fikrinde olduğunuzu yazıyorsunuz. Pek güzel olur. Bendenizin değersiz mektuplarını da, o araya kabul buyurursanız, minnettar kalırım.

Fakat teessüf ederimki, Tercümanın o nüshalarından hiç birisi bendinizde kalmamıştır. Okumak için arkadaşlar almış, bir daha iade edilmemiştir. Zaten gazeteleri toplamak alışkanlığım yoktur.

Gerci bendenizde yazdığım mektupların müsveddesi varsa da temize çektiğim anda adetim olduğu üzere pek çok yerlerini çıkarma ve ispat ettiğim için, meydana çıkan ile aynı değildir. Gazeteyi buldurmak size daha kolay olacağı için, ben aramak külfetine katlanamam.

Oraca bulunması güç ise, yazınız. Gelen hafta arar, bulup takdim ederim. Çünkü mektuplarımın böyle bir şerefe nailiyeti beni çok memnun eder.

Eserim hakkındaki yüce düşüncelerinizi, vaad buyurduğunuz gibi yazarsanız cidden mutlu olurum. Bu defa yayınlanan "Mebahis-i Muhtasara-i Fenniyye" (Fenle ilgili özetlenmiş konular) adlı eserim üstadlığınızın huzuruna takdim ile şeref kazandım. Tercüman'da yayınladığım belirli günlerde çıkan dergi fiyat ve içerikleri hakkındaki görüşlerinizi anlatmanız için uyarmamı istemiştiniz.

Dün aldığım gazetelerde Giritli'ye olan cevabınızı bir kaç arkadaş birlikte okuduk. Bizi fevkalade güldürdü. Cidden pek tuhaf, pek güzel yazıymış.

Başkaca yazacak söz bulamıyorum. Bilgece yakınlığımızın sürekliliğini arz eylerim. Lütuf ve kerem efendim hazretlerinin dir.

Kardeşiniz
Fazlı Necib

İstanbul 1 Teşrin-i evvel (1302 14 Ekim 1886)

Birader,

Cevabınızı geç bırakmamak için, gece saat altıdan sonra size mektup yazıyorum. Bununla birlikte uzun olamayacak, affınızı dilerim.

Bundan sonra sevgisi bizim üzerimize olsun ki, güzel yakınlarınıza tebriklerinize ve lütuflarınıza teşekkürü bir borç bilirim. Birinci sorunuza cevap olarak derim ki: Ahlâkın kalıtımı

doğrudur. Geçenlerde Besim Ömer Bey: "Çocukların sıhhatli görünmesi için, bir bent yazmışım. Onda muhitin etkisinden bahsetmişim. Onda göreceksiniz ki, oturlan yerin çevresinin tesirleri, doğustaki yeteneği doğrultma, çoğaltma, bozma yapabilir. Bununla birlikte iyi olan bir adamın evladı haydut olabilir. Bununla beraber, ıslaha deyince halk arasında bilinen anlamı murad olmayıp, mizaç akli yetiler, çeşitli doğal eilimler anlaşılması gerekir. İnsanların dış görünüşlerini incelerseniz, bunlar genellikle baba ya da anaya benzer. Bazen de bunlara benzemeyip, amca ve dede gibi uzakakrabaya benzer. Demek oluyor ki, dış şekli bazan doğrudan doğruya, bazan da atlayarak irsen intikal eder.

Bu da böyle. Dünyevi hastalıklar da bu biçimde geçer.

Örneğin frengiye tutulmuş bir babanın, hatta iyi olduktan sonra olan evlatları frengili olur. Çünkü babalarının kanlarındaki virüs, yani frengiyle ilgili bulaşıcı madde bunlara sirayet eder. Halbuki o çocuğun bünyesinde babanın sermayesi, yalnız bir döl suyundaki mikroskobik hayvancıklardan ibarettir. Bazen frengi babanın oğlunda görülmeyip, onun oğluna ya da torunlarına atlar, bu atlayışa doktorlar atsiisme adı verirler.

Özetle hastalıklar ve şekiller mademki irsen geçer, demek ki, bir uzvun kazandığı şekil ya da değişiklik geçiyor. O organın kazandığı haller de irsen geçebilir. Bir makina fiziki yapılaşa göre olacağından, uzuv geçtiği gibi fiili de intikal etmiş olur. Zola'nın (Rouqon Macquadt) adı altındaki romanlarını sorasıyla okur ve Une Page D'amour'un önsözünü okursanız, kalıtım hakkında güzel bir fikir edinebilirsiniz.

Bir ailede bir özel yeteneğin mevcudu, mesela bir aile bir çok hünerli müzisyenler, diğerinin ressam vesaire yetiştirmesi çokça görülür.

Bu mesele çok önemli ve felsefenin en büyük konularından olduğu için üç beş satırla açıklanması mümkün olmayacağından şu iki eserin okunmasını öneririm. "Rilots" adlı yazarın "Heredite Posyebologique" diğeri, "Bibliothèque utile"nin hazırladıklarından "Physiologie du Cerveau" ki, yazarın ismi Paulhov'dur.

Gelelim kurbağa ve balık yağmasına. Gerçi böyle bir yağmurun yağması balığın kavağa çıkmasına lüzum gösteriyor ise de "Kasırga" dediğimiz trenpeslerin bir çok şeyler kaldırma olasılığı olduğunu unutmayalım. Kum ve benzeri şeyler de yağabilir. Şiddetli rüzgârlar bazı bitkileri koparıp, uzak bölgelere götürdüğü, halkı gökten buğday yağdığına inandırdığı görülmüştür.

İşte böyle bir yağmur, yağmalı ya da balık kavağa çıkmalı, yahut arz ettiğim gibi, doğal bir sebebi bulunmalı.

"Beşer" in gerisini yazmaya başladım. Yakında ikincisi çıkacak. Bunun gecikmesinin iki sebebi var. Biri bir şey yazarken canım sıkılır, ta ki iştahım gelene kadar onu bir daha yazmam, hatta istesem de yazamam. Garip bir adet değil mi? İkincisi de pek kolay yazılır eserlerden olmayışıdır. Çünkü bir çok incelemelere muhtaç. Her ne hal ise, ikinci ciltten otur iki sayfa dizildi. Forma basılınca kitabın tamamlanmasına bakmadan, o formayı takdim ederim. Bence bu forma en mühim yeridir. Çünkü akıldan söz eder. Düşüncelerinizi yazarsanız memnun kalırım.

Beşer bekleyip dururken altı günde bir Voltaire yazdım. Osmanlı kütüphanesinin bilmem kaçınca adetleri teşkil ediyor. Çünkü iki cilt oldu. O konudaki düşüncelerinizi de eserleri takdim ettiğim vakit beyan buyurursanız sevinirim.

Gelelim belirli günlerde çıkan dergilerin fiyatı konusuna: Memleketimizde eğitim geri kaldığı için okuyucuların sayısı, pek kısıtlı olduğu deneyile sonucu sabit olmuştur. Bundan başka böyle bir dergi çıktığı zaman beş on kiraathanede birer adet bulunsa bir çok okuyucu eksilir. Fazla olarak, kitapçılar satılmak üzere bıraktığınız dergiyi küçük bir ücretle beş kuruşluk bir eseri yirmi paraya okumaya verir. Bir yüz kadar okuyucu da bu nedenle eksilir. Sonra İzmir ve Selanik istisna edilmek üzere vilayetlerin hemen hiç birinde kitapçı bulunmadığından genellikle çıkan dergiler devam etmediği için, halkın da gücünü kalmadığı için abone olmak istenilmediğinden okurların bir kısmı da bu suretle kaybolur. Bundan sonra bir eserin basıldığı matbaada makine üzerine fazla kağıt atılıp atılmadığından emin olunmaz. Şu durum ucuz kitap satılmasına fazlasıyla engeldir. Çünkü ne kadar

ucuz verirsiniz masraflıyla imkanı hesap ederek bir fiyat koyacaksınız. Halbuki matbaaca gerekli sermaye yalnız kağıt olduğundan elbette ki, kitapçılara matbaacı kitapçılara sizden fazla iskonto bırakacağından fazlalar sizden evvel satılır.

Dolayısıyla belirli günlerde çıkan dergi için, hem iyileri için emniyet olunacak, okuyucuların miktarı iki yüz adedi geçmez. Şu halde bir cilt kaç kuruşa çıkmakta ise, keseden eklememek için bu iki yüzün üzerine taksim olunup çıkan fiyata kitapçılara yüzde yirmisi ilave olunur. İşte bu nedenle fiyat pahalı olur.

Ahmet Mithat Efendi ise yazarının şöhret ve kudreti Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılmış, olduğundan ve gazete nereye giderse ilanları görüldüğünden elbette ki diğerleriyle kıyaslanabilir gibi değildir.

Ben ucuz verip çok satmak emeline düşmüş ve Güneş'in fiyatını yüz para koymuştum. Fakat oniki sayı için otuz lira verince yanıldığımı anladım.

İşte dergiler hakkındaki düşüncelerim bunlardan ibarettir.

Kağıtta yer kalmadı burada sözümü kesiyorum. Sonsuz kardeşlikle.

Karındaşın
Beşir Fuad

Selanik 18 Teşrin-i evvel 1302 (31 Ekim 1886)

Muhterem Kardeşim,

1. Teşrin-i evvel tarihli mektubunuzu da aldım. Tam bir sevinçle okudum, istifadelendim.

Ahlakın kalıtım suretiyle geçişi konusuyla ilgili söylenen düşünceler, tamamiyle inandırıcıdır. İfadenizden şunu çıkarıyorum ki, bu gün bilim maddiyattan delil ile maneviyat üzerine de hükümler verebilir. Bu tahminim doğru mudur acaba?

Demek oluyor ki, dünyada bilimin karışmadığı hiç bir araştırma yeri kalmıyor. Şu halde bilime dayanmayan felsefeyi de metafizik deyip kesip atacakmız.

Felsefenin diğer bir noktasına birinci sorumdan derece açılıyor, o da şudur.

Mademki ahlak kalıtım suretiyle geçiyor, yaradılışla ilgili olankötü ahlakı yok etmemek gerekir. Bunu doğrulayan bir çok eser okudum. Çok iyi terbiye olmuş birtakım adamların kendilerini fenalıktan alamadıkları halde, fena adamlar için büyümüş, bazı temiz yaradılışlıların yine iyi hasletlerini koruduklarını gösteriyor.

Bunu bir katıksız gerçek diye anlayıp ve kabul edecek olursak, eğitim ve terbiye yaradılışta var olan mayanın yetişip büyümesine yardımdan başka bir faydayı gerektirmediği anlaşılacaktır. Siz bu konuda ne düşünürsünüz? Önerilen kitapları bu hafta yazamadım. Gelecek hafta inşallah yazacak ve getireceğim.

Kurbağa ve benzeri şeylerin yağması konusu bana garip görünüyor. Gerçi fizik bilgisinin kasırga konusunu görmüşümdür. Fakat bir kasırganın nasıl olup da yağmur gibi yoğunlukta düşürebilecek kurbağa ve benzeri şeyleri kaldırmaya muktedir olduğuna akıl erdiremiyorum.

Bu konudaki düşüncelerimi haftaya ayrıntılı bir mektup ile anlatırım ki, görüşlerinizi söyleyerek yine beni yararlandırırsınız.

Belirli günde çıkan dergiler hakkındaki düşünceleriniz kısmen doğrudur. Fakat bazı yönleze izninizle itiraz etmek isterim.

Gerçi bizde eğitime yeterince ilgi gösterilmiyor. Fakat ilgi gören esarlere ilgiyi arttırmak için çalışmış şöyle dursun, halkın gösterdiği ilgiye inanarak işe önem vermeye başlıyor, günden güne aşağı gidiyor. Buna örnek ve delil olmak üzere Gayret ve Teavün-ü Aklam dergilerini gösteririm. Bunların sekiz dokuzyüz nüsha satıldığını haber aldım. Fakat şimdiki halde biri elli, diğeri kırk paraya satılıyor.

Bu mecmuaların fiyatları yarısına düşürülmüş olsa, bir o kadar daha satamazlar mı. Daha çok yayınlanarak bilgi ve amme hizmeti yapmazlar mı?

Babasından yüz para gündelik alan bir mektepli yirmi parasını bir nüsha gazete için verebilir. Fakat kırk para olunca

epeyce düşünür. Memuriyetinden yüz para ya da yüz elli para maaş alan bir genç te bu durumdadır.

Ya mecmuaların günden güne fenalaşmakta olan içeriklerine ne dersiniz? Bu konuda hiç düşünce söylenmemiş. Bu gün var olan dergilerden herhangi birini okuyarak nasıl bir fayda sağlanabilir. Eminim ki siz Bitlis Gazetesi yazarının düşüncelerine katılmazsınız. Çünkü Selanik'te bile gençlerin çoğunluğu Fransızcaya aşina oldukları için, fransız gazetelerinde okudukları önemsiz konuları, tekrar okumaktan hiç yararlanmamış olamazlar. Bitlis gibi yerlerde bu olağan şeylerden yararlanılırsa onlara da "Nokta" gibilerini bırakırız. Bizde yararlanabileceğimiz bir esere ihtiyaç duymakta, talep etmekte hak kazanırız.

Matbaalarda kağıtların fazlaca atılması büyük zarardır. Çünkü Selanik gibi bir yerde bundan üç sene önce "Gonca-i Edeb" adıyla çıkardığımız böyle adı bir mecmuadan üç, dört yüz nüsha satıyorduk.

Bu gün Haver gibi mecmualara ihtiyacımız vardır ki, gençlere yararlı konular göstererek düşüncelerini açsın. Böyle devamını sağlamak için halkı abone olmaya zorlamalıdır. Nitekim bu gibi durumda Asar mecmuasına bir çok abone yazdırıldı.

Bir de bu gibi konulara niyetlenenler hemen ticaret yapmayı azru ederler ki, bu her zaman mümkün değildir. Sebât etmeli, önce biraz zarara direnmeli ki sonra ticaret görülsün.

Güneş gibi çok iyi ve ucuz bir derginin ilgi görmediğini tam bir üzüntüyle gördüm. Fakat güneş gibi cevherdir ki, kıymet ve meziyeti hiç bir vakit düşmiyecektir. Ettirdiği zararı bir iki sene içerisinde çıkarır sanırım.

Bu konu gereğinden fazla uzadı ve rahatsız etti, özür dilerim.

Voltaire'in yayınlandığını haber aldım da göremedim. Vaadlerini efendimiz unutmazlar inşallah.

Bu aralık bir eser yazıyorum ki, üstadlarına yadigar olmak üzere şerefle adınızı yayınlayacağım. Tercüme değil, para karşılığı yazdığım Küremiz adlı bir eserdir. Bitirdikten sonra dikkatleri çekilmek üzere yollayacağım. Daha çok rahatsız

edecektim. Çünkü yazmak istediğim bazı meseleler vardı. Halbuki beraberce bir yere gitmek üzere söz verdiğim bir zat başımın ucunda bekliyor. Bir saate kadar posta da kalkacak. Yine yazmak üzere sözü burada bırakacağım. Yakınlık ve iltifatınızın devamı idealimdir. Lütuf ve kerem efendim hazretlerinizdir.

Karındaşınız
Fazlı Necib

Selanik 12 Kanun-ı evvel 1303

Muhterem Kardeşim,

İki aya yakındır iltifatınıza mazhar olamadım. Gerçekten fazlasıyla üzüliyorum. Niçin beni unuttunuz?

Voltaire'i aldım. Teşekkür ederim. Ne kadar güzel, ne derece yüce tasvir ettiğinizi takdir etmekte güçsüz kalırım. Yalnız bir nokta dikkatimi çekti. O da Jean Jacques Rousseau'nun riyakarlıkla itham edilerek, Voltaire ile aralarında olan zıtlığın nedeni olmak üzere gösterilmesi ve bu konuda Voltaire'e bir cömertlik gösterilmesi.

Jean Jacques Rousseau gayet sakin, şan ve şöhret davasında gezmez bir adam olduğu, Voltaire ise şanı ve şöhreti olduğu halde, Rousseau'nun Voltaire'i çekemediğini asla sanmadığım gibi, böyle bir şeye rastlamadım. Hatta Voltaire'in Rousseau'ya bir çok hakarete bulunduğu halde, Rousseau'nun bunları önemsemediği malumunuzdur. Bu konuda fikirleriniz nelerdir.

Mithat Efendi Hazretlerinin takdirini okuyorum. Pek güzeldir. Onu Voltaire'le birlikte ciltliyeceğim, güzel bir ek olabilir.

Haniya Victor Hugo ve Zola konularını bir ek olarak bastıracaktınız. Bendeniz şimdiye kadar mektuplarınızdan sağladığım faydaları aleme duyurmak için mektuplaşmalarımızı basmayı arzu ediyordum. Ümit ederim ki, izin verilir. Beşer henüz çıkmadı. Yakınlığınızın devamını temenni ederim.

Kardeşiniz
Fazlı Necib

İstanbul 19 Kânun-u evvel 1302 (1 Ocak 1887)

Birader, Bu gün mektubunuzu aldım, ne güzel tesadüf, bu gün vaktim olduğu için fırsatı kaçırmadan hemen şu cevabı yazmaya başladım.

İki aydan beri mektup yazamayışımın dolayısı sizi unuttuğum fikrine kapılmanız üzüntü noktasıdır. Bendenizi yakından tanımış olsaydınız böyle bir fikre kapılmazdınız.

Yağmur hakkındaki ayrıntılı mektubunuz geldi. Bunu saadet'te yayınlayacağım. Fakat bu mektup geldiği zaman Menemenlizade Tahir Bey'e yazdığım karşılık Saadet'te yayınlanmak üzereydi, ya da başlamıştı. Burası pek hatırımda değil. Mektubun yayını gerek gazete hacminin küçüklüğü ve gerek Naci Efendi'nin Mizan'a karşılığı araya girdiğinden bir hayli zaman uzadı. Bu karşılık bitmedikçe yazı verilse bile yine bekleyecekti.

Diğer yandan Beşer'in matbu formasını takdim edeceğimi vaad etmiştim. Bizim matbaacı gayyur Mihran Efendi, bu hususta gayret göstermeyip, kitaba girmesi gereken mühim bir şekil için bir hayli bekletti. Klişecinin zamanında şekli vermemesi de formanın basımını hayli uzattı.

Bu gün formanın son düzeltmelerini yaptım. Yarın basılacak bir iki güne kadar takdim ederim.

Bundan başka Tercüman'da açmış olduğum askeri tartışmalar. Arakel Efendi için yazmış olduğum yakında yayınlanacak iki eser ki, bir fransızca alfabe, diğeri "Usul-i Talim-i Miftahi"dir. Gerek Tercüman'da yayınlanmaya başlayan yazı, gerekse Mithat Efendi'ye Voltaire hakkında cevabım, beni bir hayli uğraştırdı. Bunlardan başka bazı özel uğraşlar da pek yazı yazmaya meydan vermedi.

İşte gerek şu meşguliyetler, gerek mektubunuzun yayınıyla Beşer'in ilk formasının yayını için cevabımın gecikmesini gerektirdi. Gecikmeye sebep olan şeylerden biri de şimdi tiyatro mevsimi olmasıdır. Ben genellikle gece yazmayı adet edindim. Gündüzleri elime kalem almaktan hoşlanmıyorum. Halbuki

tiyatroya gidildiği akşam gece yarısından sonra dönüldüğü günlerde yazı yazmaktan mahrum kalıyorum.

Bunlardan başka bir garip durumum daha var. Bazen de bir tembellik gelir ki, böyle zamanlarda elime kalem almak benim için olanaksızdır. Bu tembellik zamanlarının uzunluğu her zaman aynı değildir. Yirmi dört saatten yirmi dört güne kadar çeşitli uzunluklarda olabilir. Bu sırada yapabileceğim tek şey olsa olsa prova olmaktadır. Diğer zamanlarımı değişik şeyleri okumakla geçiririm. Yahut eğlenceye vakit ayırırm. Ekstra olarak yazılacak bir şeyim olduğu zaman içim bunlardan hangisini çekerse onu yazarım. Bazen çok önemli bir işim olduğu halde elimi kaleme sürmeyip, ilgisiz şeylerle meşgul olduğum da olur.

Fakat bu gibi durumlarda yaptığım işin ilgisiz olduğunu biliyorsam da yaradılışında bulunan gariplikle yanlışımı düzeltmeyi başaramıyorum. Daha doğrusu yaptığım işten kendimi alamıyorum. İşte cevabın gecikmesi bu yaptığım işlerin toplamından ileri gelir.

Jean Jacques Rousseau "Bir dilim ekmek için kanaatini ve vicdanını değiştirdi" demiştim ki, bu bir tarihi gerçektir. Zaten kendi Confession'ununda bile, bu konu gizli değildir. Diğer anlattığım konular içinde kendi itirafları vardır. Jean Jacques Rousseau hakkında düşüncelerim otuz beşinci sayfadadır. Halbuki yirminci sayfada görmüş olduğunuz, "Rousseau, Voltaire'in aleyhinde saldırıya başlamış ve kendini haklı göstermek için riya yoluna sürüklenmişti" sözleri Jean Bapnisi Ruso'ya ait olup, bunların Jean Jacques Rousseau'yla ilgisi yoktur.

Her güzelin bir kusuru olur derler. Voltaire'de eleştiriye değer bir durum görülmemiş değildir. Ancak Voltaire küçüklüğünden halkın yaşlılığına kadar, daima bir yol muhafaza etmiş ve daima çağdaşlarını doğru yola yöneltmek için çalışmış ve daima gelişmeye hizmet etmiştir.

Halbuki Jean Jacques Rousseau, her gün bir kalıba girmiş. Bir gün gelişmeye hizmet etmişse de, ertesi gün de tersini gerekli saymıştır. Bu nedene dayalı olarak Jean Jacques Rousseau'yu hiç sevmem. Hele Jan Bapnist Russo dikkate almaya değer değildir.

Mithat Efendi'ye cevabım gece konuşmaları sırasında yayınlanıyor. Bu cevap hakkında görüşlerinizi her zaman olduğu gibi tam bir serbestlikle söylemenizi rica ederim.

Victor Hugo tartışmalarını "Şiir ve Hakikat" adı altında yayınlamak üzere gazetelerden kestiğim parçaları kitapçı Arakel Efendiye verdim. Bu eser iki bölüm halinde olacak. Birinci kısım tartışma başlığı altında sizinle olan mektuplaşmalarım ile Mene-menlizade Tahir Bey'e şahsının dışında yazdığım cevap maksatlı iki makale bulunacak. İkinci kısım kavga adını taşıyıp, "Yetmişbin beyitli bir Hicviye" "Çevir Kazı Yanmasın" "Tekrar Çevir Kazı Yanmasın" adlarıyla yayınladığım üç ben bulunacaktır.

Özel mektuplaşmalarımızı yayınlarsanız teşekkür ederim. Ancak bunların ifadesi pek perişan bir halde bulunduğundan ifade hatalarının değişmesi gerekecek ve gerekli görülen yerlerinin çıkarılması için müsfeddenin bana gönderilmesini rica ederim.

"Yeni Usul Osmanlı Grameri" adlı eserinizi kitapçı Aleksan Efendi getirdi. Okudum, teşebbüsünüz son derece yararlıdır. Bende böyle bir gramer yazmak niyetindeydim. Madem ki siz daha önce davrandınız, artık benim yazmama gerek.

Ancak benim yazmayı düşündüğüm kitap ile, sizinkinin arasında bazı farklar olduğundan bu farkların nelerden ibaret olduğunu belirtiyim.

Kelimelerin bölümleri konusunda ben fransızca gramerlerin taksimatını esas almak istegiindeyim. Çünkü talebeler için en kolay yöntem budur. Dilimizde harf-i tarif olmadığı ve particible için ayrı bir konu açmaya gerek olmadığı için, kelimelerin bölümleri sekizden ibaret olacaktır ki, onlar şunlardır:

İsim, sıfat, zamir, fiil, edat, zarf, hal, bağlaç, ünlem.

Bu tertip gereğince işaretlerin ismi ile zamir ve izafileler sıfatında belgisiz zamirler masdarlar ve edatlar ise ilişkilerine göre diğer kelime biçimlerin dahil olacaklar. Ortacın ayrıca bir konu oluşturması mümkün olduğu gibi, bunların durumlarına göre sıfat ve fiilin de dahil olmaları mümkündür.

Özetle, fransızca gramerleri esas olarak kabul ederek kılavuzdaki, bölümlere uyarak bir gramer yazmak amacındaydım.

Gerçi böyle bir gramer araplaşma yanlılarını üzüp, bir çok taşlamayı davet ederse de, dilimizin kolaylaştırılması konusunda hizmet ederek bu gürültülere kulak asılmayabilir.

Bununla beraber bu yolda yayınlanması da boş değildir. İhtiyacımızın bir çoğunu defetmeye uygundur. Bu grameri aynen yayınlayıp daha sonra söylediğim biçimde bir gramer yazmakta sizin için mümkündür. Araplaşma yanlılarının işine yarayacak, gelişme yanlılarına beğendirecek iki eser yaratmış, vücuda getirmiş olursunuz.

Hazreti Reşid "Gözyaşları" adlı bir eser yazmış, benden bir sunuş yazısı istemişti yazdım. Ekrem Beyefendi'den de bir sunuş yazısı almış. İkimizin de sunuş yazıları taban tabana zıt. Bu günlerde yayınlanacak, sunuş yazılarını görürsünüz. Ekrem Beyefendi'nin ilmi tarif etmeye kalkışması beni karşılık vermeye mecbur etti. "Ağla Hey Gözlerim Ağla" adlı bir karşılık yazdım. Saadet'te yayınlanacak. Taşlamaları, karşılığı okuduktan sonra düşündüklerinizi açıkça söylemenizi rica ederim.

Geçen mektuplarınızın birinde bilime ilişkin bazı şeyler sormuştunuz. Onlara henüz cevap vermedim. O mektupları evrak arasında aradımsa da bulamadım. Tekrar arayacağım, bulduğum zaman cevabını yazarım. Eğer bulamazsam, bunların cevapsız kalmaması için, soruları cevabınızda ihtiyat olarak, tekrar yazmanızı dilerim.

Şimdi durumum sizce bilindiğinden eğer vaktiyle cevap yazmazsam kusurumu bağışlarsınız sanırım.

Fakat alacağım cevabınızın karşılığını bu sefer geciktirmeyeceğimi vaad ederim karındaşım efendim.

Karındaşınız

Beşir Fuad

Voltaire hakkındaki iltifatlarınıza çok teşekkür ederim.

Özellikle bana bir yadigar olmak üzere yayınlayacağınızı yazdığınız "Küremiz" isimli bilimsel eseriniz için teşekkür ederim.

Selanik 25 Kânun-ı evvel 1302 (7 Ocak 1887)

Muhterem Kardeşim,

19 Kânun-ı evvel 1302 tarihli mektubunuzu aldım. Düşünebileceğinizin çok üstünde mutlu oldum. Bir süreden beri mahrum olduğum güzel sözleriniz filozofça düşünceleriniz beni gerçekten bahtiyar etti.

Saadet'in bilim kısmında yayınlanacak mektup şimdiki halde yazılmadıysa da yazılmasında bir zarar yoktur. Amacım yazdığım şeyler hakkında düşüncelerinizi almak, onlardan yararlanmaktır. Eğer düşüncelerinizi özel mektubunuzda söylerseniz daha çok memnun olurum.

Mektuplarınızın yayını için uygun bulunan izne memnun oldum. Şimdi daha büyük bir lütuf temenni edeceğim. O da evraklarınız arasındaki mektubun iadesidir. Kendi elyazımla olmayan mektupların gereği yoktur. Çünkü müsveddeleri burada kalmıştır. Gerçi bu mektuplar arayıp bulma zahmetine değer şeyler değildir. Fakat mektuplarınızın neye dayanarak yazıldığının anlaşılması için benimkilerle birlikte yayınlanması gerekir sanırım. Menemenlizade Tahir Bey'e yazdığınız mektuplarda bir mesele dikkatimi çekti ki, şimdiye kadar toplumumuzda bu konu bir çok defalar var olmuş bir biçimde sonuç alınamamıştır.

Idam Meselesi:

Bendeniz idamın insan toplumunda düzen ve asayiş korumak için gerekli olduğuna inanırım. Namuslu masum bir zavallıyı katleden, idam eden bir canının, ceza olarak idam olunması için söylenecek sözlerir tasdik ve tasvip edenlerden olmadığım gibi, böyle canilere merhamet etmeye de gönlüm razı değildir.

Toplumun selameti için her vakit böyle kurbanlara siyaset bakımından lüzum görülmüş ve görülmektedir. Çünkü gereklidir ve ibrettir.

Bu konudaki fikrinizi açıklarsanız memnun olurum.

Beşer'in şimdiye kadar yayınlanmış olmaması eser üzerine daha önce oluşan fikrimi epeyce zayıflattığı için, herhalde birincisinin yeniden okuduktan sonra ikincisini okumak gerekecektir.

Tiyatrolarla bizim arkadaşlar çokça ilgileniyorlarsa da bilmem nedendir ben özellikle bizim tiyatrolardan hoşlanmıyorum. Bana pek soğuk görünüyor. Bunun için Selanik'e gelmiş olan Osmanlı Kumpanyası'na yalnız iki defa gittim. Bir de fransız Opera Kumpanyası var. Bu daha zararsız bir şey. Kış geceleri zamanın bir kısmını genellikle çevre içinde geçiriyoruz. Kalan vakitleri de evde yazı yazmaya ayırıyorum. Fakat pek az yazı çıkarıyorum.

Mithat Efendi'ye vermiş olduğunuz cevabın başlarında bazı kelimelerin imlalarının değiştirilmesi hakkındaki fikirlerinizi uygun görüyor idim. Söylediğimiz gibi yazmaktan niçin çekinelim. Yaptığınız açıklama çok doğrudur. Ben kalemimi bu biçimde yazmak için alıştıyorum. Ne yazık ki, bazen kalem alıştığı şekilde, eski biçimde yazıyor. Bir hoşnutsuzluk ve karışıklık meydana geliyor.

"Şiir ve Hakikat" adıyla yayınlanacak olan tartışmaların ikinci kısmı için seçtiğiniz isim pek hüznü ve gayet tuhaftır. Beni biraz güldürdü.

Mektuplarımızın fikrimce çıkarılması gereken yerlerini çıkararak temize çekeceğim. Size takdim olunması için kitapçıya yazırım.

Gramer hakkında söylenen düşünceler doğrudur. Kelimelerin bölümleri hakkındaki fikrinizi doğru buluyorum. Bende buna yakın bir biçimde bölmeyi düşünmüştüm. Fakat eskilerin biçimine karşı çıkmaya cesaret edemedim. Doğrusu kendini edip olarak göstermek isteyen bir takım kimselerin taşlamalarından korktum. Çünkü bunlar söz anlamak istemez. Asıl konudan çıkar saldırır, amaç düşünmez, tartışma bilmezler. Bunun sizin de onayladığınızı görünce yaptığımı pişman oldum. Ancak yazılanı da düzeltmek mümkün değildir. Çünkü yeni baştan yazmak gerekir. Bundan ötürü bunun bu haliyle yayınlanmasını kararlaştırdım.

Dilimizi öğrenecek yabancılar için, mevcut gramerlerimizin hiç biri işe yaramaz. "Usul-i Talim" adlı eserinizi gördüm. Pek mükemmel bir gramerdir. Bu tarzda bir gramer yazılır mükemmel ve açık örneklerle anlatılırsa, özellikle ecnebler için çok iyi bir gramer olur. Fakat bu size bağlı. En çok bu hizmeti etmeyi düşün-

müşsünüz. Ben yazmaya kalksam bir çok eksikler olacaktır. Eksik olmaktansa mükemmel olması bin kere tercih olunur.

Reşid Beyefendi memuriyetine tayin olalı, bilmem nedendir dostlarını unuttu. Bir selamlarına bela mazhar olamıyoruz.

"Gözyaşları" tatbiki şairane bir eserdir. Ekrem Beyfendi'nin bilimle alay edeceğini ve taşlama yapacağını ummam. Olsa olsa şairane bir bilimin yer alamayacağına dair bir şeyler söylemişlerdir. Fakat ne suretle olduğuna dair bilgim olmadığı için düşüncelerimi eseri gördüğümde söylerim.

Evvelki mektubumda söylediğim meselelerin, ne olduğunu müsveddesi bulunmadığı için tekrara muvaffak olamayacağım.

Mektupların beni bir çok vakit bekleyište bırakmaması temennisi ile sözümü kesiyorum. Teveccüh ve iltifatlarınızın devamı en birinci isteğimdir. İrade efendim hazretlerindir.

Kardeşiniz
Fazlı Necip

İstanbul 2 Kânun-u sani 1302 (15 Ocak 1887)

Birader, Mektubunuzu şimdi aldım. Halim malum olduğu için vakit geçip ortaya başka bir iş girmesin diye, hemen cevap yazmaya başlıyorum.

Mektubunuzu iade etmek üzere ararken, cevapsız kalan mektubunuzu bulmayı başardım. Bu mektubta çok önemli bir sorudan söz açıldığı için, cevapsız kalması gerçekten üzücü olacaktır.

Sormuş olduğunuz mesele şudur:

Benden ve yüz benzerliğinin irsen geçtiği hastalıklarda da kısmî kalıtım bulunduğu öteden beri bilinir. Bir çocuğun dış şekli anne ya da babasına benzeyeceği gibi, iç organları da bu benzeyişe uygun olacaktır. Ancak bu çocuk bir fertten türemeyip, genellikle bünye ve huyları iki fertten oluşacağından, insanlar arasında söylendiği gibi, çocuk ya anasına ya da babasına çekebildiğiebeveyninin huyları karışması ve kaynaşması ikisine de benzemeyen fakat her birinde birer miktar almış olan bir mizaç ve bünye oluşur. Bu da kalıtım konusunda atanizma dedikleri bir atlama vardır ki, çocuk ana ya da babasına çekeceği yerde dedesine, büyükannesi-

ne, amcasına, dayı, teyze, halalarından birine ve bir gömlek daha yukarına çekebilir. Bu halde kalıtım hakkında çeşitli tesirlerin ne kadar çeşitli huylar ve bünyeler oluşturacağı iyice düşünmeyle anlaşılacağından bir çocuğun ana ya da babasına benzeme olasılığı da vardır. Pek çok oluyor ki, bir çocuk dünyüyü bir çok yetenekle geliyor. Ancak bunlar herhalde irsidirler.

Yaradılışla ilgili yetenek konusu bu biçimde anlatıldıktan sonra gelelim terbiyenin bu yetenek üzerine yapacağı etkiye. Bu etkiyi anlamak için örneklerimizin en önce maddi aleminden seçip, sonra maneviyata geçelim. Anası babası düz olan bir çocuk, bazen çarpık bir rahme rast gelip, bir basıncın neticesinde kaburlaşması olasıdır. Aynı biçimde bir çocuk vaktiyle alıştırılacak olursa, kanbur olabiliyor. Bir takım hareketler yapılıyor ki, organlarını o yolda oynatma yeteneği kendisinde doğuştan var olsun. Bunun gibi yazmak, okumak, piyano çalmak gibi, çalışıp kazanmak ve öğrenmekle ilgili olan, şeyler hep terbiye sayesinde kazanılır. Aslında beyzade olan bir kişi bir hayli zaman rençperlik edecek olsa, elleri bambaşka bir durum kazanır. Bir hammal sevret sahibi olup, bir kaç sene rahat yaşarsa ellerinin biçimi, hatta lehçesi bir dereceye kadar değişir. Organlarının görevinin ilmince gerçekliği anlaşılır şeylerdir ki, bir uzuv herhangi bir işte kullanılırsa, o işi günden güne daha iyi görebilecek yetenek ve yetki kazanır. Adeta bünye ve dokusunda tamirat oluşur. Çok yiyen adamların miğdesi şiştikçe şişer, az yiyen adamların miğdesi büzülür. Kalanları karşılaştır.

Özetli bir uzuv faal oldukça büyüyüp gelişmesi yeteneği artar, mükemmellik kazanır. Bilakis kullanılmadıkça cılızlaşır, geriler. Bir insan bir hayli zaman kolunu kımdılatmayıp sürekli bir vaziyette böyle tutarsa kolunun mafsalı kemikleşir, bir daha hareket edemez olur.

İşte dış dünyanın tesirleri bedenimizin kısımlarını uzvun bünyesince oluşan değişmelerin o uzvun fiilinin de etki etmesi duraklama ve kuşku götürmeyen bir fizyoloji gerçeğidir.

Şimdi bir özel yetenek ile doğan terbiyeyi yani, çevre tesirlerini yeteneğine müsait görür, o yolda gelişebilir. Bilakis muhalif bulur ise sözü edilen yetenek geriler.

Ancak her şeyin bir sınırı olduğu gibi çevre tesirlerinin de bir derecesi vardır. Örneğin yaradılıştan ebleh olan birçok çocuk, ne kadar çalışsa akıllı olamaz. Ancak bönlüğünü bir dereceye kadar hafifletebilir. Aynı biçimde fevkalade dehaya sahip olarak doğan bir çocuk ta bir köyde doğup daima dağbaşında çobanlık etse, yeteneğini ilerletecek sebeplere sahip olmazsa, bilme konusunda terbiye görmüş orta akıllı bir adamla yarışamaz.

Terbiye hususunda babalarımız: "Ağaç fidan iken eğilir büyüdükten sonra eğilmez, kırılır" derler, pek doğrudur. Çocukluk zamanlarında yaradılış üzerine etkisi pek büyük olur. Çocuk büyümeğe başladıkça etki azalır.

İşte bu sebeptedir ki, vaktiyle iyi terbiye görmüş, yaradılıştan güzel ahlâk ile eğitilmiş bir adam henüz akli ermeyen çocuklardan ziyade, kötü örneklerine dayanabilir. Bunun gibi yaradılıştan kötü huylu olup ta kötü terbiye alarak-büyümüş olan bir adam daha sonra güzel ahlak ile vasıflanmakta pek çok güçlük çeker, ya da hiç başarılı olamaz.

İşte terbiyenin yaradılış yeteneği üzerine, tesirleri bu yolda geçerlidir.

Realistler bir roman yazdıkları vakit, bu iki etkiyi de dikkate alır. Örneğin kişilerden birine, yaradılış olarak şu vasıflar ile, vasıflandığını varsayıdıktan sonra içinde yaşadığı alemin bu vasıflar üzerine olabilecek tesirleri gözeterek, olayları ona göre yürütürler.

Gelelim idam meselesine:

Ben Tahir Bey'e olan karşılığında Hugo'nun idam cezasının karşısında bulunup, yasak olmasını ispat için, söylediği delilleri hayal aleminde aradığı için amacın oluşmasına yeterli olmadığını gösterdim. Yoksa esas olarak ben de idam cezasını pek doğru bulanlardandeydim.

Hugo realist olmuş, ve delillerini bulum ve gerçek aramış olsaydı davasını daha sağlam bir biçimde ispat edebilirdi.

Sorunu bilim açısından inceleyelim. Bir deli bir cinayeti işlese hiçbir yerde bir ceza görmez. Çünkü hareketleri istem dışı olmadığı halde bir doğal ihtiyaç olarak işlenmiştir. düzeltmeye ya da de-

ğıştirme biçiminde etkileyebilir. Bir Pekala canilerde bir çeşit deli sayılamazlar mı?

Ahlakın irsen geçtiği çevre tesirlerinin müsait olduğu biçimde yaradılıştan olan yeteneğin genişlediğini görmüştük. Şimdi canilerden ve haydutlardan doğmuş bir çocuğu gözünüzün önüne getirin. Bunun yeteneğini yok etmek için güzel ahlakı öğreten bir terbiye göstermek gerekir. Halbuki çocuk, terbiyeye nasıl nail olabilir? O yolda akılsız olanlar toplumda iğrenç göründükleri için, hiç bir namuslu aile, onlarla arkadaşlık etmez. Bu sefilere kendileri gibilerle görüşürler.

Demek olur ki, yaradılıştan kötü ahlak ile, ahlaklandırılmış olan bir çocuk, bu yeteneğini genişletecek bir alem içinde yaşıyor. Bu yolda terbiye görüp, büyümüş olan bir çocuk da gelecekte çıkacak fiillerde doğal bir zorunluluk sonucunda olacağından şüphe var mıdır? İyi ahlak örneği görmeyip, bilakis ebeveyni tarafından hırsızlık ve benzeri şeylere teşvik olunan böylesi masumlar ahlak güzelliğinin gereğini, meziyetini nasıl takdir edebilirler?

Doğuşta o çocuğun seçme yetkisi olmadığı gibi, görmüş olduğu terbiye de yine çocuğun elinde değildir. Kaza ve kader onu öylesi kötü ahlak ile dünyaya getirmiş ve sefalet alemi içine atmıştır. Şimdi böyle bir adam cani olursa, hakkın insafından nasıl sorumlu tutulabilir?

Esasen sorumlu tutulamayacağı, şu düşünceler ile anlaşıl-makla beraber, buna karşı bir tedbir de bulunmayacak olsa, toplumun düzeninde bozukluk olacağından tabi ki öyle bir caniyeye "Aferin, iyi ettin" denemez. Bununla birlikte, delinin şerrinden diğerlerini korumak için, nasıl deliyi tımarhaneye kaparlarsa, bunları da bir bölgeye kapayıp, toplumu onların şerrinden korumak gereklidir.

Şu düşünceler, cinayetin işlenmesine gerekli olduğuna dairdir. Pek çok yerlerde bir adamın idamına, delillere ve izlere dayanarak hüküm verilir. Bir takım masumların böyle hükümler yoluna kurban gittikleri de görülmemiş şey değildir. İdam ile mahkum olup, hükmü yerine getirilen bir adamın, dahasonra suçsuzluğu anlaşılırsa, meydana gelen hatayı nasıl düzelteceğiz? İşte şu dü-

şünceler aslında idam cezasının, müebbet hapis cezasıyla değiştirilmesini kabul eder.

İdam cezasının etkisi sayesinde insanların birbirini öldürmesi engellenebilseydi, bu ceza kötünün iyisi olarak seçilebilirdi. Ancak idam cezası böyle bir sonuç kazandırmayacağı tecrübe ile sabittir. İdam cezasının kaldırıldığı yerlerde, öldürülen insanların çokluğu, bu cezanın sürdürüldüğü yerlerden fazla değildir. Yani faydasız yere kan Aklam, masraflarını çıkaramadığını Selanikli Tevfik Efendi, Muallim Naci Efendi'ye hesap verdiği vakit gördüm. Dolayısıyla bunların satışı, dokuz yüz değil, ancak iki yüzü geçiyor.

Dergilerin meraklısı olanların azlığı bakımından fiyat düşürmenin eserin sürümünü etkilemeyeceği ortaya çıkan bir çok tecrübeden anlaşılır.

İçeriğin yararlanmaya değer olmasına dikkat edilmesi hakkındaki düşünceleriniz pek doğrudur. Bu konuda degicilere yaptığınız taşlama haklıdır.

Fiyatların pahalı olması, genellikle üste para vermemek amacına dayalıdır. Bu bakımdan yazarlar eleştirilemez, sanırım.

Sürüm konusunda bir eserin yararlanmaya değer olup olmasının da bir etkisi yoktur. Örneğin çok yararlı eserler bulunabilir. Ancak masrafını çıkarabildiği halde, saçmalıklarla dolu olan eserlerin sürümü buna üstün geliyor. Bu konu okuyuculara aittir. Eseri seçerek almalıdır.

Güneş'in masraflarını çıkarıp çıkaramayacağını düşünmem bile. Varsın otuz lira o yolda feda olsun. Bu beni üzmez. Güneş'ten söz açışım soyut bir örnek göstermek amacına dayalı değildir.

Yağmurlar hakkındaki mektubunuzu Saadet'e yazacağım. İsterseniz yayınından sonra diğer konuyu mektuplar arasına sokabilirsiniz.

Mektuplarınızın bir kaç tanesini buldum. Diğerlerini de bulduktan sonra hepsini beraber yollayacağım.

Bizim matbaacı Gayyur Mihran Efendi, Beşer'in ikinci cildinin birinci kısmını henüz basmadı. Encümence yapılan değişiklikler üzerine şimdiki heyetin önce izin verilen müsveddeleri basıldıktan sonra, basılı nüshaların ashına mutabık olduğu halde yi-

ne de onaylamadığımdan bizim Beşer için böyle bir sorun çıkarmasınlar diye müsveddeleri tekrar encümenin onayına soktu. Forma dizilmiş olarak bekliyor. Fakat şu özür makuldür.

Benim Osmanlı Tiyatrosuna bir kaç senedir gittiğim yok. Fransız Kumpanyası da derme çatmadır. Bunlara rağmet göstermemekte haklısınız.

Gramerin söylediğim biçimde bölünmesine çekinmekte hakkınız vardır. Çükü benim dediğim yolda yazılsa, araplaşma isteyenlerin yaygaralar koparacağına şüphe yoktur. Bu eser hakkında emirlerinizi bir kaç güne kadar ifade edip, Aleksan Efendiye iade edeceğim.

Bizim Sakallı Reşid'in uygunsuz hareketini ihtar buyurduğunuza çok memnun oldum. Ben onun kulaklarını çeker, sevgi vazifesini ifade eylemesini ihtar ederim.

Gözyaşları yayınlandı. Ekram Beyefendi ile bendenizin takdim yazısını görürsünüz. Adı geçen karşılık olarak "Ağla Hey Gözlerim Ağla" adlı Saadet'te yayınlanan makale elbette dikkatlerini çekmiştir.

Birade, İstanbul'a geleceğiniz bir vakiti müjdelemiştiniz. Acaba nasıl oldu? Mümkün olsa da şu seyahati bu günlerde yapmanız. Hem biz şerefleniriz, hem de Beyoğlu'nda oldukça mükemmel iki Fransız kumpanyası bulunduğundan birlikte bir kaç oyun seyredip eylenir, okunması gereken kitapları da birlikte okurduk. Ne güzel olurdu.

Mektubunuzu tam bir özlemle bekliyorum. Saadet için aralıkta bilimsel bir makale yazar, gönderirseniz minnettar olurum. Zaten yağmur makalesinin başında, aralıkta yardımı vaad buyurduğunuz ilave edeceğim. Şu halde ister istemez yardımı esirgemeyeceksiniz. Asıl yağmur makalesini yayımlamak istediğim de sizi o yardıma mecbur etmek içindir. Kurnazlığımı anladınız mı?

Sonsuz kardeşlikle.

Karındaşın
Beşir Fuad

İstanbul 8 Kânun-ı sani 1302 (21 Ocak 1887)

Birader, Mektuplarınızı aradım. Yedi mektup bulabildim. Bunlardan üçü elyazınızla, yazılmış olduğu için, mektubunuzla birlikte geri yolluyorum. Diğer dördü siyah mektupla temize çekilmiş, isterseniz bunları da takdim ederim.

Gramerinize tebri yolunda iki üç satırlık bir mektup yazdım. Aleksan Efendiye teslim ettim.

Yağmurlar hakkındaki mektuplarınızı, buna karşı yazdığım değerlendiremiyî Saadet'te bu günlerde Kura Nizamnamesi'ni yayımladıklarından gazetenin yeri kalmadığı için Tercüman'a verdim. Bu gün yarın yayınlanır zannederim.

En son olarak almış bulunduğum mektubunuzun cevabını yazmış ve bundan evvel ahlakın irsen geçtiğine dair sormuş ve mektubu bir aralık bulamadığım için bir müddet cevapsız kalmış olan konunun cevabını da ilave etmiştim. Elbette o mektubumu almışsınızdır. -

Gelecek mektubunuza Mithat Efendinin eleştirisine dair yazdığım cevap hakkındaki görüşlerinizi ayrıntılı olarak yazmanızı isterim. Elbette şimdiye kadar bunun tamamını okumuşsunuzdur.

Saadet'te Ekrem Beyefendi'nin takdim yazısına karşı yazdığım "Ağla Hey Gözlerim Ağla" adlı yazı hakkındaki fikriniz nedir?

Sakallı Reşid'in kulaklarını çektim. Size mektup yazacak. Kulagım çektiğini de ilaveten bildirecek.

Tercümandaki askeri konulara bir bakışatılacak olursa, madenin özünü öğrenmiş bir osmanlı imzasıyla gelen garip ve acayip bir kağıda yazdığım düşünceler dikkatinizi çekmiş olacaktır. Bu konuda görüşlerinizi söylerseniz minnettar kalırım, karındaşım efendim.

Karındaşınız

Beşir Fuad

Selanik 22 Kânun-ı sani 1302 (4 Şubat 1887)

(24 Kânun-ı sanide intihar ettiği için bu mektubum merhumun eline geçmemiştir.)

Hazret, 8 Kânun-ı sani 1302 tarihli mektubunuzu, 8 Kânun-ı evvel tarihli olarak gönderdiğiniz mektuptan bir hafta sonra elime geldi. Nerde kaldığını bilmem. Son derece memnunkaldığımı artık tekrara gerek kalmadı. Bunun derecesini elbet takdir buyurmuşsunuzdur.

Ahlakın ve hastalıkların kalıtımı konusuna dair yargıları tam bir dikkatle okudum. Kendimi ikna ettim. Tamamiyle gerçeğe ulaşmış tam bir hikmettir.

İdam meselesine gelince:

Söylenilen yargıların beni ikna etmişolduğunu söylersem yalan söylemiş olurum. Doğrusu fikirlerimiz bu noktada birleşmemiştir. Bendenizde savunmama bilim açısından bağışlayayım.

Bir çocuğun kötü ahlakı, cinayet fikri madem ki babasından kalmıştır, madem ki bu kötü ahlakı irsen geçiyor, o kötülüğün başlangıcını, yok etmek gerekir ki, bu da o canilerin vücudlarının kaldırılmasıyla olabilir. Madem ki ahlaksızlığı kalıtımla geçen hastalıklardan sayıyoruz, o pürüzü doğduğu yerde tedavi etmek gerekir. Bunun tedavisi de pürüzün bulunduğu noktayı yok etmekle olur. Eğer o nokta kesilmezse maraz vücuda yani topluma yayılır. Zarar görülür.

Eğer bir canı idam olunmazsa bir zaman için farz edelim ki, mükemmel olarak başkalarıyla görüşmeyerek tutuklanırsa bu fesat tohumu ortadan kaldırılmış olmaz. Çünkü bir gün gelecek (madem ki günler sayılıdır) o süre sona erecek, onlar yine çıkarak toplum dahilinde soylarını sürdürebileceklerdir. Bunlar günden güne artacak, toplumun düzenini bozacaklardır.

Bunların müebbeden muhafaza altında bulundurulması noktasına gelince: Bunda hiç bir fayda ve amaç yoktur. İdamın kaldırılmasından amaç, soğuk bir hareketi yok etmek ise, bu suretle daha soğuk idamdan, daha büyük ceza verilmiş olur. Bu adam sonsuz bir işkenceye sürülecek, diri diri mezara konulacaktı.

Bilindiği üzere insan alemde ümit ettiğince yaşar. Ümit olmayınca hayat ağır bir yükür. Bu adamlar ümitsiz yaşayacaklarından hayatları toplum için olduğu kadar kendileri için de ağır bir

yük olur. Yok kan dökmekten sakınılacaksa kan akıtmamak için bir adamı işkence ile öldürmek reva mıdır? Bunları bu suretle ya-
şatmakta hiç bir fayda görülmedikten başka, her ne şekilde olursa
olsun, bir gün olup da hapisaneden kurtulmaya yol bulmaları za-
rarı da mevcuttur. Yaradılıştan cani olan bir adamın hapiste nefsi-
ni ikna edebilmesi ümidi oldukça boştur. Bilakis kendilerinden
daha büyük canilerden cesaret alarak, örnekgörerek diğerlerine
de cesaret verdikleri bir çok örneklerden görülen izlerle sabittir.

Hapse bir hata sevkiyle yahut namus belasıyla giden temiz
insanlar bile nefsini ıslah etmekten kaçıyor.

Eğer bir çocuk kötü terbiye görerek cani olduğu, bir cinayet
tohumu yaradılışında bulunduğu için mazur görülmesi gerekir-
se, bu sonu gelmez bir zincirleme oluşturur. Sonra onların da ço-
cuklarını mazur saymak gerekir. Böyle çocuklar yetiştirmemek
için böyle babaları toplumdan çıkarmalı. Hiç olmazsa medenî
haklardan mahrum edilen caniler evlenmekten alıkonulmalıdır
ki, zararın bir dereceye kadar önü alınsın.

Cani sayılan bir masumun idamından sonra masumiyetinin
anlaşılabilmesi için ouşan hatanın tamir ve ıslah çaresinin kalma-
ması o kadar büyük ve önemli bir sebep değildir sanırım. Çünkü
hükümde bir hata meydana gelmemesi içindir ki, kanun bu kadar
mahkemeler göstermiştir. En küçük bir cinayet meselesi bile,
mahkemenin her bir derecesinde enine boyuna inceleniyor. Bu ka-
dar inceleme üzerine masumiyeti görülemedikten sonra incele-
meye ve araştırmaya nihayet verildiği ve herif diri diri bir mezara
gömüldüğü zaman mı görülecek Bunun olanağı yoktur. Örnek
olarak böyle bir şey olsa bile binde bir olur ki, bu kadar küçük bir
olasılık o derece bir tehlikenin alınmaması doğru değildir.

Medeniyet alemi için olabildiğince önü alınması için yegane
çare böyle canilerin soylarının devam edebilmesi kötülüğün hü-
kümsürdüğü karanlık bölgelerde ahlak ve eğitimin nurlarının ya-
yımı çaresine bakılmasıdır. Bu da toplumun gereğidir. Çünkü
dünyada her fenalığı vücuda getiren her şeye cesaret veren çoğun-
lukla sefalet ve ihtiyaçtır.

Bir de suçu işlemeye canının nasıl bir sevk ile cesaret ettiği incelenmeli ona göre ceza hafifletilmeli ya da şiddetlendirilmelidir. Bir pire için yorgan yakmaya asla izin verilemez.

Bu konuda kanunlar, bir çok dereceler göstermiştir. Bunların tam bir dikkatle yapılması gerekir.

İdam cezası insanlıktan bir kan almak kabilindendir. Bu toplum için hayat verici olur. Bu sebeple ben fikrinize katılmıyorum. Önerdiğiniz eserleri getireceğim. Hele bir kere onları okuyayım. Meseleyi tekrar gözden geçiririz.

Tahmininiz pek doğru. Bu güne kadar Selanik'te bulunan Fransız Kumpanyası da adi bir şeydi. Bununla beraber yine Osmanlı Kumpanyasından daha iyi. Hiç olmazsa dili hakkıyla, şive siyle söylüyorlar. Bizim aktörler gibi hoşnutsuz, lakin, zavallı urba sözleri kabilinden sıkıntılarla insanın canını sıkıyorlar.

Geçen gece Theatre France'da mükemmel bir operet oynadık. Jezövî Cemiyeti mektebi yararına Selanik'in bankerleri, tüccarları, memurları kız ve çocukları tarafından icra olundu. Büyük hamiyet değil mi? Bu hizmete karşılık hasılat bin liraya yaklaşırsa çok değildir. Biz encümence mekteb-i Hamit yararına bir oyun verdik. Ancak yüz lira toplayabildik. Alem henüz ciddi bir çaba göstererek milli ve vatani çıkarları düşünmekten ziyade gösteriş tutkunu. Suarede şehirliler için yardım talebine giden madamlar, matmazeller, mösyölere on lira veren bir Osmanlı bize iki lirayı bin naz ile verdi. Daha nerelerdeyiz.

Hazret-i Reşid'e verdiğiniz cezaya pek memnun oldum. Henüz kendisinden bir mektup almadığım halde bir mektup yazdım. "Gözyaşları"nı istedim. Çünkü Selaniğe yanhz bir tane gelmiş. Onu da biri benden evvel almış. Bakalım kitapçılara ne vakit gelecek de okumayı başaracağız. Sizin takdim yazısını çok merak ediyorum. Saadet'te yayınlanan "Ağla Hey Gözlerim Ağla" başlıklı makaleyi gördüm. Pek güzel yazılmış. Beni en çok memnun eden Ekrem Beyefndiye karşı kullandığınız dildir. Böyle ciddi, muktedir, muhtrem ediplere riayete mecburuz. Her ne kadar Ekrem Beyefendi Hazretleri alaya almaya kalkışarak küçük bir hata etmişlerse de, insan hatadan mümkün değil sıyrılamayacağı için hürmet ile arz etmek güzel ahlak v e cömertliğinizin belirtisidir.

Ebuzziya Tevfik Bey hakkında yazdığınız karşılık pek haklı ve doğru bir tavidir. Tevfik Beyefendi alevi tahkir ilezevk alanlardandır. Derginin Selanik'e geldiği gün arkadaşlardan çoğu arasında cemiyette konusu geçti. Karşılık o kadar güzel yazılmıştı ki, Tevfik Bey'e söylenecek söz kalmıyordu. Özellikle "Arapçayı ikimiz de bilmeyiz" sözü o kadar tuhaf düşmüştür ki, gülmek olanaksız.

Tevfik Beyefendi "Muallimlere İlişkin Latifeler" adlı Kitaphane-i Ebuzziya arasında bir cilt neşretti. Kitaba yazdıkları ön sözünde "Mektup muallimlerinin beyinsizliği her millet nezdinde bir ata sözü hükmüne girmiştir" tarzında bir cümle yazmışlardı. Osmanlılar da bir büyük millet oldukları halde şimdiye kadar hiç kimsenin ağzında mektep muallimlerinin ahmaklığına dair söz işitilmemiştir. Fransızcada bir söz gördüm. Bu birinci rega olmak üzere işittiğim münasebetsiz sözlerden biridir.

Çocukların öğretmenlerine riayete mecbur oldukları, hatta öğretmen hakkında müsabakat edileceğine dair bir çok hükümler mevcut iken bu söz nasıl söylenebiliyor, bilmem.

İstanbul'a gitmek alemde yegane arzumdur. Bu yaz inşallah mutlaka gideceğim. Sohbetimizin mazhariyyet zamanları yakınlıştırıyorsa herhalde bu uzağa kaldığı için kederli oluyor.

Tercüman'a yağmurlar hakkındaki mektubumun yayınlanmaya başladığı ve başlangıcındatarafınızdan gayretlendirici bir çok iltifatlara mazhar edildiğimi akşam arkadaşlardan biri söyledi. Teşekkür ederim. Yarın kiraathaneye giderek Tercümanları göreceğim.

Emrinize uyarak, ara sıra karalamaya zorunlu olduğum makaleleri Tercüman'a takdim eylerim.

Bu aralık kazanabileceğim zamanları fizik, Carot'ya Jorj Manauvriyer tarafından yazılan açıklamaların okunmasına ayırıyorum.

Yazı yazmak için kış bekliyorum. Teessüf ederim ki, bu kışta arzu ettiğim gibi çalışmadım. Siz çok yazıyorsunuz. Allah bir yağıpta ediyorum.

Kardeşiniz
Fazlı Necib

YANLIŞ MESEL

*“Mezardan bir seda”**

*Bir zaman da böyle geçsin, pusula
durmadan dönüp dursun: Şimdi
neredeyim? Yüksek Düş’ün içinde,
sarsıntı, soğuk ter, gırtlığımda
bir güz mührü, neredeyim ki azalıyorum
gecede, yükseliyor simsiyah kanım.*

*Bir zaman da böyle geçti, pusula
durmadan döndü ve durmadan durdu:
Şimdi buradayım: Kâğıtla kalem
arasında titrek, kararsız, bir sınır
varsa beni benden ayıracak, tam da
kanın mürekkebe dönüp kuruduğu
yerdeyim.*

- Beşir Fuad, yanlış kardeşim benim.

Enis Batur

* 5 Şubat 1887: “Ameliyatımı icra ettim, hiçbir ağrı duymadım. Kan aktıkça biraz sızlıyor. Kanım akarken baldızım aşağıya indi. Yazı yazıyorum kapıyı kapadım, diyerek geri savdım. Bereket versin içeri girmedi. Bundan daha tatlı bir ölüm tasavvur edemiyorum. Kan aksın diye hiddetle kolumu kaldırdım. Baygınlık gelmeye başladı”.